

תוכן

10.....	הגדרת מצוה חיובית ומצוה קיומית
11.....	חוסר חילוק זה במקורות קדומים
12.....	שיטת בעלי התוספות, גם מצוה שהיא "רשות" - חובה היא.
14.....	התפתחות המושג 'מצוה קיומית'.
16.....	אין עושין מצוות חבילות חבילות
17.....	מצוה הבאה בעבירה
18.....	עשה דוחה לא תעשה, האם נאמר גם במצוה קיומית
20.....	העוסק במצוה פטור מהמצוה, שייכת גם במצוה קיומית
21.....	האם מצוות קיומיות צריכות כוונה
22.....	קדימות מצוה חיובית לקיומית אם יש לו ממון מוגבל
23.....	מצוה בו יותר מבשלוcho
24.....	אין נשבעין לבטל את המצוה
25.....	מצוות לא ליהנות נתנו
26.....	דוגמאות למצוות קיומיות
27.....	צדקה וגמילות חסדים
27.....	אכילת מצה בשבעת ימי הפסח
28.....	אכילה בסוכה כל שבעת ימי סוכות
29.....	בניית סוכה
30.....	מצוות קידושין וגירושין
31.....	מצוות ייבום וחליצה
32.....	מצוות ישוב ארץ ישראל
34.....	מצוות הוידוי והתשובה
35.....	כיבוד אב ואם
36.....	מצוות נוספות
37.....	השאיפה לקיים את כל תרי"ג המצוות על פי האר"י
40.....	דברי סיכום

הגדרת מצוה חיובית ומצוה קיומית

שני סוגי מצוות בתורה: מצוות חיוביות¹ ומצוות קיומיות. מצוה חיובית פירושה שהאדם מחויב לשאוף לקיימה בכל מצב ובכל מקרה, במגבלות זמן חיובה. לדוגמה אדם חייב במצוות תפילין בכל מקרה בזמן חיובה, כלומר יש עליו חיוב מתמיד לקיימה ועליו לשאוף לצאת ידי חובתה. מצוה קיומית פירושה מצוה שבאופן רגיל לא חל על האדם חיוב כלשהו לעשותה. לדוגמה אין מוטל על האדם חיוב לקנות בית דירה על מנת להתחייב במצוות המזוזה. הוא יכול לגור באוהל כל ימיו, וממילא לא יתחייב כלל במצוות המזוזה, אך אם הוא גר בבית דירה כי אז התחייב במצוות המזוזה. אין חובה על האדם לקיים את מצוות השחיטה, אך אם בחר לאכול בשר הרי הוא מחויב במצוות השחיטה. אין חובה על האדם לקנות שדה חקלאית על מנת שיתחייב במצוות פאה, לקט, שכחה וכו', אך אם יש ברשותו שדה חקלאית הרי הוא חייב במצוות אלו.

הרמב"ם² (הלכות ברכות פי"א ה"ב) מביא חילוק זה במפורש:

יש מצוות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפילין וסוכה ולולב ושופר ואלו הן הנקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות, ויש מצוה שאינה חובה אלא דומין לרשות כגון מזוזה ומעקה שאין אדם חייב לשכון בבית החייב מזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה, וכל מצוות עשה שבין אדם למקום בין מצוה שאינה חובה בין מצוה שהיא חובה מברך עליה קודם לעשייתה.

החובה לברך קודם לעשיית המצוה מובאת בתלמוד³ ובפוסקים⁴, אך החילוק ההגיוני לכאורה בין מצוות "חובה" (להלן מצוות חיוביות) למצוות ש"דומין לרשות" (להלן מצוות קיומיות) אינו מובא בתלמוד הבבלי והירושלמי.

עד כמה שמצאתי, הראשון המזכיר חילוק זה הוא רב שרירא גאון,⁵ לעניין מחלוקת התנאים והאמוראים האם תפילת ערבית רשות או חובה. להלכה נפסק שתפילת ערבית רשות.⁶ מסביר רב שרירא גאון (תשובות הגאונים - גאוני מזרח ומערב סימן קמא) את

¹ עד כמה שידי השיגה, הראשון הקורא למצוות אלו "חיוביות" הוא הרב יוסף דוד ב"ר יצחק זינצהיים, גרמניה-צרפת, 1745-1812, מחבר היד דוד' לחולין.

² הרמב"ם חי בשנים 1138-1204.

³ בבלי פסחים ז' ע"א-ע"ב, מגילה כ"א ע"ב.

⁴ רמב"ם הלכות ברכות פי"א ה"ג; פי"א ה"ג; הלכות תפילין פי"ד ה"ז; טור שולחן ערוך אורח חיים כה, ח; קנח, יא.

⁵ ראש ישיבת פומפדיתא בבבל, 906-1006.

⁶ בבלי ברכות כ"ז ע"ב, רמב"ם הלכות תפילה פי"א ה"ו; פי"ג ה"ו-ה"ז.

ההבדל בין מצוה שהיא חובה, שאם לא יקיימה עוון בידו, למצוה שהיא רשות, שיקבל שכר אם עושה אותה אך אם לא יקיימה אין עוול בידו:

דכולי עלמא בין למאן דאמר חובה ובין למאן דאמר רשות - מצוה נינהו, **דמצות תרין אנפי הויאן: מנהון חובה דמאן דלא עביד לה קאים בעון, ומנהון רשות דמאן דעביד לה אית ליה שכר, כגון מאן דזהיר למעבד צדקות וגמילות חסדים דאית ליה שכר קמי שמיא וכד מימנע לית עליה עון...** אלא מאובד שכר הוא בלחוד, **ובין הא דאיתא רשות ובין הא דאיתא חובה - מצוה אינון**, כדתנן בק"ש מצותה עם הנץ החמה וההוא מצוה רשות ניהו מאן דקרי לה ההוא כותיקון קיים מצוה ואית ליה שכר ומאן דאחר לה לית עליה עון... אלא שאבד אותו שכר... והכין נמי **תפלת ערבית לכוליה עלמא מצוה ניהו**, ודאמר חובה היא הכי אמר דמאן דלא עביד לה קאים בעון... ומאן דאמר רשות הכי קאמר מצוה שהרשות בה לאדם אי נחא ליה בשכר עביד ליה וקני לה, ואם לאו אבד שכר ואין עליו עון.

חוסר חילוק זה במקורות קדומים

נראה כי המקורות הקדומים נמנעו מאבחנה הגיונית זו בגלל הבעייתיות בהגדרת 'מצוה' כקיומית, כ"דומין לרשות". התורה מלאה חיובים מעשיים. המילה 'מצוה' בעברית משמעותה ציווי=חובה⁷: צו עליון, פקודת אלהים או שליט, פקודה שאין להרהר אחריה. האמירה שיש מצוות שאינם חובה על האדם אלא מוטלות עליו רק בנסיבות מסוימות, עלולה להתפרש כעקירת החיוב המעשי מחלק מהמצוות והפיכתם לרעיון רוחני, רעיון המתקרב לגישת הנצרות בפרשנותה לחיובי התורה. אפשר שדווקא הרב שרירא גאון והרמב"ם שלא חיו בארצות נוצריות יכולים היו לחלק חילוק מסתבר זה, ללא חשש מפרשנות מוטעה או אסוציאציות שליליות שעלולים היו להיות מנת חלקם של ראשוני אשכנז או חכמי וגאוני ארץ ישראל.⁸

⁷ וכלשון רבא בבבלי מכות ח' ע"א: "וואי סלקא דעתך מצוה, מי סגיגא דלא עייל?".
⁸ רעיון דומה מובא בכמה מחקרים לגבי פרשנות המקרא: ראה חננאל מק, "מסודו של משה הדרשן", מוסד ביאליק ירושלים 2010, עמוד 99 ואילך, מדוע חלק מהראשונים לא הביאו את פרשנותו של רבי משה הדרשן בשמו; רוני לוביץ, יעקב ועשו בשיטתו הפרשנית של רש"י, עיון בשאלת היחס לנוצרים, שאנן, שנתון המכללה הדתית לחינוך יג תשס"ח; אלעזר טויטו, שיטתו הפרשנית של רשב"ם על רקע המציאות ההיסטורית של זמנו, בתוך עיונים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן 1982; אלעזר טויטו, "הפשטות המתחדשים בכל יום", בר אילן 2005, עמודים 125-122; משה אורפלי, ראבי"ע והפולמוס היהודי-נוצרי, ראה שם הערה 1 מקורות ביבליוגרפיים נוספים.

שיטת בעלי התוספות, גם מצוה שהיא "רשות" - חובה היא

לדברנו נבין היטב מדוע בעלי התוספות בכמה מקומות הסתייגו מרעיון הפיכת כמה הלכות ל"רשות", הנתונות לבחירת האדם.

על ההלכה שתפילת ערבית רשות מקשה התוספות מסוגיות אחרות: אם תפילה ערבית רשות מדוע נאמר בברייתא (ברכות כ"ו ע"א) "טעה ולא התפלל ערבית, מתפלל שחרית שתיים", הרי התפילה הייתה רק רשות ולא חובה? וכן הלכה שהשוכח לומר יעלה ויבוא בתפילת ערבית אינו חוזר משום "שאיין מקדשין את החדש בלילה" (שם ל' ע"ב), "ולמה ליה האי טעמא? תיפוק ליה דתפלת ערבית רשות!". בגלל קושיות אלו מסביר התוספות (ברכות כ"ו ע"א, ד"ה 'טעה ולא התפלל ערבית'):

ויש לומר הא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עוברת, דאז אמרינן תדחה תפלת ערבית מפניה, אבל לחנם אין לו לבטלה.

ובמסכת שבת (ט' ע"ב, ד"ה 'למ"ד תפילת ערבית רשות')⁹:

ונראה לר"י אפילו למאן דאמר תפלת ערבית רשות אין לבטלה בחנם, אלא בשביל שום צורך כמו בשרא המייניה דהכא [והתחיל סעודתו] או אם יש שום מצוה שאינה עוברת יעשה המצוה ולא יתפלל אף על פי שהמצוה אינה עוברת, אבל **בחנם אין לבטלה**. תדע שהרי יעקב תקנה ולמה יש לבטלה בחנם? ועוד דאמרינן בפרק תפלת השחר שהיא כנגד הקטרת אברים שהיא כל הלילה דלא מעכבי כפרה **אלא מצוה, ה"נ תפלת ערבית מצוה** ואין להאריך.

הגדרת תפילת ערבית כ"רשות" לפי התוספות פירושה רק שבקדימות בין שתי מצוות בעת ובעונה אחת, תדחה המצוה שהנקראת "רשות" מפני חברתה, אך במצב רגיל ה"רשות" אין פירושה שקיום המצוה תלויה בבחירת האדם כדבריו המפורשים של רב שרירא גאון, אלא היא חובה לקיימה בכל מצב.¹⁰

⁹ מעניין לציין שהתוספות רא"ש על אתר מביא את שיטת תוספות, אך גם את שיטת הרי"ף ששוא עליו כחובה: "יש לומר דמכל מקום צריך להתפלל מאחר דנהגו ואסור לשנות המנהג, אי נמי לא חשבינן לה רשות אלא לענין שיכול לבטלה משום דבר מצוה".

¹⁰ כה"ג כותבים התוספות במקומות רבים: ברכות כ"ז ע"ב ד"ה 'הלכה כדברי האומר רשות'; ל' ע"ב ד"ה 'לפי שאין מקדשין את החדש'; יומא פ"ז ע"ב ד"ה 'והאמר רב תפילת ערבית רשות', חגיגה ט' ע"ב ד"ה 'או תפילה של ערבית'.

ראה גם תוספות בברכות ד' ע"ב ד"ה 'דאמר רבי יוחנן', המקשה כיצד נפסק הלכה שערבית רשות בעוד שרבי יוחנן סובר לכאורה שערבית חובה, שעל כן אין להפסיק בין גאולה לתפילת העמידה בערבית, ועל פי כללי הפסיקה הלכה כרבי יוחנן, ומתוך: "ונכון להחמיר ולהזהר מלספר בינתים, ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן, צריך לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לסמוך, אם כן גם לנו יש לסמוך". מצורת הלשון "אפילו אי סובר רבי יוחנן כרב" נראה שהתוספות רוצה לומר שראוי היה לומר שהלכה שערבית חובה.

התוספות לשיטתם גם בהסבר דברי רבי יוחנן (פסחים נ"ד ע"ב) "תשעה באב אינו כתענית ציבור". הגמרא מסיקה שכוונת דבריו שאין בתשעה באב חיוב להתפלל תפילת נעילה כמו ביום הכיפורים. תוך כדי המשא ומתן שואלת הגמרא "והאמר רבי יוחנן: ולואי שיתפלל אדם והולך כל היום כולו" וממילא מדוע שלא יתפלל נעילה בתשעה באב. הגמרא מתרצת "התם חובה, הכא רשות". על פי הפשט, כוונת הגמרא היא שבתענית ציבור חובה להתפלל נעילה לעומת תשעה באב ושאר ימות השנה שזו רשות, כלומר תלויה בבחירת האדם. אולם תוספות (שם ד"ה 'והאמר רבי יוחנן') מסביר בצורה שונה מעט:

ומשני התם חובה והכא רשות **פירוש לא לגמרי רשות** אלא לאו חובה הוי **אלא מצוה מיהא איכא**.

שוב נראה שתוספות רואה ב'רשות' חיוב קל יותר מחובה גמורה, אך מצוה וחיוב שמוטל על האדם. דוגמה נוספת במנהגי אבלות לחתן וכלה (כתובות ג' ע"א-ע"ב):

הרי שהיה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג, ומת אביו של חתן או אמה של כלה, מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובו על בעילת מצוה ופורש, ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות, וכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים, ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום.

הגמרא מביאה ברייתא זו כסיוע לדברי רבי יוחנן שאמר "אף על פי שאמרו אין אבילות במועד, אבל דברים של צינעא נוהג". ומחדד התוספות שם:

אבל דברים של צינעא נוהג. **פירוש חובה לעשות כן ולא רשות** מדמייתי סייעתא מן הברייתא

מקרה נוסף קשור להלכה שאין דנין בבית הדין בערב שבת (סנהדרין ל"ה ע"א):

מאי טעמא? משום דלא אפשר. היכי ליעבד?
 לדיינייה במעלי שבתא וליגמריה לדיניה במעלי שבתא, דילמא חזו טעם לחובה,
 ובעו למיעבד הלנת דין.
 לדיינייה במעלי שבתא וליגמריה בשבתא, וליקטליה בשבתא? אין רציחה דוחה את שבת.

מקשה הרא"ש בתוספותיו מדוע לא תרצה הגמרא כמפורש במשנה (ביצה פ"ה מ"ב) שאסור מדרבנן לדון בשבת!

כל שחייבין עליו משום שבות, משום **רשות**, משום מצוה, בשבת - חייבין עליו ביום טוב.

ואלו הן משום שבות: לא עולין באילן...

ואלו הן משום רשות: **לא דנין**, ולא מקדשין, ולא חולצין, ולא מיבמין.

ואלו הן משום מצוה: לא מקדישין, ולא מעריכין, ולא מחריםין, ולא מגביהין תרומה ומעשר.

תשובת הרא"ש (תוספות הרא"ש סנהדרין ל"ה ע"א) ש'רשות' שבמשנה בביצה אינה רשות גמורה אלא שיש בו מצוה קצת, אך בקדימות שבין מצות יום טוב ומצות הדין - יש קדימות למצות היום טוב. כלומר מטעם זה לבד לא הינו אוסרים לדון בערב שבת ויום טוב, ויש צורך לצריכותא של הגמרא בסנהדרין.

פירוש ולא מצוה קא עביד משמע היכא דליכא דעדיף מיניה שרי, וסנהדרין ליכא דעדיף מינייהו...

ואי תיקשי לך לשמועין רבותא טפי, דאפילו ליכא דעדיף מיניה ולית ליה אשה ובנים נמי אסיר!

איכא למימר דאתא לאשמועין דאפילו איכא דעדיף מיניה, ואית ליה אשה ובנים [שיש מצוות פרו ורבו] איכא מצוה קצת, דהא מתניתין קתני שבות ורשות ומצוה, **ושבות ר"ל דלית ביה מצוה כלל ורשות מיירי דאית ביה קצת מצוה ולא כולי האי כמו מצוה.**

שוב מצינו ש'רשות' כוונתה שיש בו מצוה קצת אך בקדימות שבין מצוות היא נדחית.¹¹

התפתחות המושג 'מצוה קיומית'

כמו שראינו, חילוק פשוט זה מפורש רק בדברי רב שרירא גאון ובדברי הרמב"ם. בתקופת הראשונים ותחילת תקופת האחרונים מצינו בודדים בלבד המחלקים חילוק זה,¹² כדוגמת

¹¹ יש לציין שהתוספות הנדפסים בביצה ל"ו ע"ב, ד"ה 'והא מצוה קא עביד', מסביר בצורה שונה מהתוספות רא"ש.

¹² עיין הר"ן על הר"ף, חולין כ"ח ע"ב, מחלוקת ראשונים אם סח בין שחיטת עוף אחת לשחיטת השנייה האם צריך לחזור ולברך. לדעת הר"ף צריך לחזור ולברך היות והם שתי מצוות שאין מעכבות זו את זו, וכמו הסח בין הנחת תפילין של יד לשל ראש. דעת הרמב"ן ורבנו יונה שאין המקרה דומה לתפילין: "דלא דמי, דהתם ב' מצוות של חובה הן וכיון שהתחיל בהן אינו בדין שיפסוק ויתעסק בשיחה, כיון ששתיהן חובה עליו ולפיכך אם סח ביניהם חוזר ומברך, אבל הכא דאי בעי שחיט ואי בעי לא שחיט לא מיחייב למהדר וברוכי מידי דהוי אקביעות סעודה וברכותיה דאם סח באמצע סעודה אינו חוזר ומברך". עיין ברא"ה סוכה ל"ט ע"א: "ויש מצוות שאין חובה על האדם כלל אלא שעשייתן מצוה כגון שחיטה ומילה, ויש מצוות שהם חובה על האדם ואי אפשר לו אלא על ידי עצמו, או על ידי שלוחו מדעתו שנתמנה שליח לכך". עיין במאירי לפסחים ז' ע"ב בחילוק מדוע מברכים חלק מהמצוות 'עלי ומדוע חלק בלמ"ד (לקרוא, ליטול).

הרב יוסף גייקטיליא, ¹³ בספרו כללי המצוות אות חב, אך בעוד שהרמב"ם חילק בין מצוה חיובית לקיומית והשאיר זאת לכאורה לבחירת היהודי, רבי יוסף גייקטיליא מדגיש שיש לשאוף לכסוף ולהשתוקק לקיים מצוות אלו:

יש מצות עשה שאדם חייב לרדוף אחריהם לקיימן כדי שלא יהא בכלל פושעי ישראל בגופן, כגון תפלין וסוכה ולולב וכיוצא בהן, **ואלו הן הנקראות חובה.**
ויש מצות עשה שהם מצד אחד חובה ומצד שני דומות כמו רשות כגון מזוזה ומעקה וכיוצא בהן... ומכל מקום מצד קיום המצוה חייב אדם להשתדל לעשותה... ומדרך זה חייב אדם לרדוף אחר המצוות כולן ולקיים כל מה שאפשר לו מהן לקיימן, ולהיותו משתוקק וכוסף ומתאוה גם אחר המצוות שאינו יכול לקיימן, ועל זה עתיד לקבל שכר.

הרב גייקטיליא, שכנראה ער לבעייתיות בהגדרת מצוה כקיומית=דומות לרשות, ומושארות לכאורה לבחירת האדם, מדגיש שמצוה לרדוף אחר מצוות אלו ולקיימם. מעניין לציין את האבודרהם ¹⁴ (שער שלישי, ברכת המצות ומשפטיהם) המביא את דברי הרמב"ם אך משנה את התיבות "דומין לרשות" ל"רשות" ממש:

וכל המצוות טעונות ברכה, **בין שהן מן התורה חובה שחייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותם** כגון תפלין וציצית ושופר וסוכה ולולב וכיוצא בהם **ובין שהם רשות** כגון מזוזה ומעקה שהרשות בידו לפטור עצמו מהם שאינו חייב לשכון בבית המחויב במזוזה כדי שיעשה מזוזה אלא אם ירצה ישכון כל ימיו באהל או בספינה, וכן אינו חייב לבנות בית כדי שיעשה בו מעקה.

גם הרב אלעזר אזקרי, ¹⁵ מחבר ספר חרדים, מביא חילוק זה בהקדמה לספרו:

ויש מצות עשה שלא יתחייב אדם בהם כי אם בסבה, כגון מזוזה שמי שדר באהל פטור מן המזוזה... וכן ציצית מי שאינו לבוש טלית שיש בו ארבע כנפות פטור, ובתרומה ומעשר בחוצה לארץ האדם פטור... וכן מצות נתינת שכר שכיר ביומו שאם לא ישכור אדם שכיר אין כאן מצות נתינה, ופעמים שלא תבא הסבה לאדם כל ימיו ונמצא שלא עשה אותה מצוה לעולם, וכן כל כיוצא במצוות אלו **אין בית**

¹³ ספרד, 1310-1248 לערך, מחבר הישערי אורה'.

¹⁴ הרב דוד ב"ר יוסף אבודרהם, ספרד, המאה ה-14.

¹⁵ צפת, 1600-1533. למד הלכה וקבלה אצל גדולי עירו, ונסמך ע"י מהר"י בירב. רבי אלעזר היה תלמידם וחברם בהלכה ובקבלה של גדולי דורו הרדב"ז, מרן רבי יוסף קארו, האר"י ותלמידו רבי חיים ויטאל.

דין של מטה מענישין את האדם למה אינו משתדל להביא עצמו לידי חיוב כדי לקיים אותן אבל בית דין של מעלה מענישין עליהם כשיש חרון אף בעולם.

בדומה לספר 'כללי המצוות', מדגיש ספר חרדים שאמנם בית דין של מטה לא מחייבו ואינו מענישו, אך הציפיה בבית דין של מעלה שישתדל לקיים גם את המצוות הקיומיות. בתחילת תקופת האחרונים אנו מוצאים רק מעט המביאים חילוק זה (כמגן אברהם המובא בפרק הבא), אך החל מהמאה ה-19 למניינם קנה חילוק זה מקום של כבוד בעולם הישיבות, מקום הגדל והולך גם בעולם התורה של היום.

אין עושיין מצוות חבילות חבילות

הרב אברהם אבלי הלוי גומבינר,¹⁶ בעל ה'מגן אברהם', מביא אגב אורחא חילוק בין מצוה קיומית למצוה חיובית. ביום שיש בו שתי קריאות בתורה, הלכה שמוציאין שני ספרי התורה כאחת, אך לא יפתחו השני עד שיגללו את הראשון (שולחן ערוך אורח חיים קמו, ח). מקשה ה'מגן אברהם' מדוע לא פוסקים כדברי הירושלמי שאין להוציא את ספר התורה השני **מהארון** עד שמחזיר הראשון למקומו¹⁷ שלא כמנהגנו שמוציאין שנים בבת אחת. ה'מגן אברהם' תולה זאת בעניין אין עושים מצוות חבילות חבילות, על פי הברייתא (סוטה ח' ע"א): "תנן: אין משקין שתי סוטות כאחת, ואין מטהרין שני מצורעין כאחת, ואין רוצעין שני עבדים כאחת, ואין עורפין שתי עגלות כאחת, לפי שאין עושיין מצוות חבילות חבילות". יש המסבירים הטעם שלא יהיו נראות עליו המצוות כמשא, שממהר לפרוק מעליו משאו (רש"י ותוספות) ויש האומרים כדי שיהיה לבו פנוי למצוה אחת (תוספות במועד קטן ח' ע"ב ד"ה 'לפי').

התוספות בסוטה אוסר אפילו להעמיד את שתי הנשים בבת אחת בעזרה אף על פי שאין שותות כאחד, ומאידך הרמב"ם שפסק סתם ולא חילק, משמע שסובר שאפשר להעמידם בעזרה בבת אחת, והאיסור רק להשקותם יחד. ה'מגן אברהם' (אורח חיים קמו ס"ק יא) מסביר את מנהג העולם להביא שני ספרי תורה כאחת ולקרוא באחד ואחר כך בשני, בשיטת הרמב"ם:

והנה להרמב"ם מותר להביא שני תינוקות בבת אחת ולמול זה ואחר כך זה, אבל לעולם בבת אי בשני מוהלים אסור, ולהתוספות אסור להביאם בבת אי למולם זה אחר זה אבל למולם בבת אי בשני מוהלים שרי. **ואם כן בשני ספרי תורה נוהגים**

¹⁶ פולין, 1637-1683.

¹⁷ דרכי משה בשם האור זרוע. הירושלמי ביומא פ"ז ה"א; מגילה פ"ד ה"ה, סוטה פ"ז ה"ו. כה"ג מופיע גם במסכת סופרים יא, ג: "רבי יוסי הוה מפקד לרב עולא, חזנא דכנישתא דבבלאי, כד היא חדא אורייתא, תהא גיילא אחורי פרוכתא, וכד אינון תרתי, תהא מוביל חדא ומייתי חדא".

כהרמב"ם דלא קפדינן על ההבאה ולהתוי בב"ה של נישואין לא יביאו שני הכוסות לפניו בבת אחת אלא לאחר ב"ה יקח כוס אחד ויברך ז' ברכות, וכן משמע בטור ובש"ע בא"ע סי' ס"ב, ומה שהקשו התוספות משני זבחים **יש לומר דוקא בב' מצות של חובה הוי חבילות** וה"ה בשני קרבנות של חובה אסור להעמיד' כאחד...

תוך כדי דבריו מביא ה'מגן אברהם' שהאיסור לעשות מצוות חבילות נכון רק כאשר מדובר בשתי מצוות חיוביות. משמע שבמצוה קיומית אין בעיה לעשות שתי מצוות כאחת.¹⁸

מצוה הבאה בעבירה

אחת ההשלכות לחילוק בין מצוות חיוביות וקיומיות הוא לעניין מצוה הבאה בעבירה שאינו יוצא בה ידי חובה.¹⁹ המקור בפסוק במלאכי (א, יג): **וְיִאֲמְרוּתְּם הֲיֵנָה מִתְּלָאָה וְהִפְחַתְּם אוֹתוֹ אָמַר ה' צְבָאוֹת, וְהִבְאַתְּם גְּזוּל וְאֶת הַפֶּסַח וְאֶת הַחֹלֶה וְהִבְאַתְּם אֶת הַמִּנְחָה הָאֲרֶצָה אוֹתָהּ מִיַּדְכֶם אָמַר ה'?** ומדייקת הגמרא (סוכה ל' ע"א) **"גזול דומיא דפיסח, מה פיסח לית ליה תקנתא - אף גזול לית ליה תקנתא"**. טעם ההלכה **"דהקב"ה אינו רוצה בכך ולא לרצון לפניו דסניגור יעשה קטיגור"** (לשון המנחת חינוך מצוה שכה, ט). מדייק הרב יוסף באב"ד²⁰ מחבר ה'מנחת חינוך' (שם) שהלכה זו נאמרת במצוה חיובית אך לא במצוה קיומית:

והנה משום זה שייך שפיר לומר דלא יצא ידי המצוה כי זה אינו רצון הבורא יתברך ואם כן לא קיים המצוה וזה שייך שפיר **במצוה החיובית**, כיון דלא יצא ידי חובת המצוה ממילא לא עשה המצוה... אבל **במצות שאינם חיובית** כגון ציצית וסוכה בשאר ימי החג, אם הם באים בעבירה, אמת דלא קיים רצון הבורא ב"ה כי אין זה רצונו יתברך אבל מכל מקום לא ביטל המצוה רק דלא קיים, והוי ליה כמי שאינו לובש בגד כלל או לא אכל כלל, דלא ביטל ולא קיים... ולא נוכל לדון אותו כמו שאוכל חוץ לסוכה או שלובש בגד בלא ציצית, רק הוא כמו שאינו עושה המצוה כלל והולך בלא בגד או שאינו אוכל כלל...

¹⁸ עיין חשוקי חמד זבחים פ' ע"א שלפי המג"א אין בעיה להיות מוהל וסנדק, שהרי סנדק אינה מצוה חיובית.

¹⁹ נחלקו הפוסקים אם אינו יוצא ידי חובה מדאורייתא (ר"ת בתוספות בסוכה ט' ע"א, ד"ה 'ההוא', רשב"א וריטב"א) או מדרבנן והפסוק אסמכתא בעלמא (תוספות שם, רמב"ן). עיין בשאגת אריה צט באריכות, ובשדי חמד ח"ד עמוד 317 ואילך, מערכת המס כלל עז, ג.
²⁰ גליציה-פולין, 1874-1801.

מצוה חיובית מחייבת את האדם לקיים את רצון ה', וממילא חייבת לעמוד בתנאי ההלכה: אם נעשית על ידה עבירה הרי אינה מקיימת את רצון הבורא. מאידך מצוה קיומית, התלויה בבחירתו של האדם, גם אם באה בעבירה לא נחשב כעובר על רצונו של ה' אלא רק כמי שלא קיים.

הרב אלישיב בהערותיו למסכת סוכה (כ"ז ע"ב) חולק על יסודו של המנחת חינוך.²¹

עשה דוחה לא תעשה, האם נאמר גם במצוה קיומית

אחד מכללי הפסיקה הוא שעשה דוחה לא תעשה.²² האחרונים דנים אם עשה חיובי דווקא הוא הדוחה איסור לאו או גם עשה קיומי, וסוברים שזו מחלוקת הראשונים. התוספות בקידושין²³ מביא את קושיית הירושלמי, לדעת התנא הסובר ש'חדשי' נאסר מרגע הכניסה לארץ בתקופת יהושע, מדוע לא אפו מצות מתבואה חדשה ויצאו בה ידי חובת מצת מצוה, "ויבא עשה דבערב תאכלו מצות וידחה לא תעשה דחדש" שהרי עשה דוחה לא תעשה.

התוספות מתרץ שני תירוצים:²⁴ כלל זה נאמר רק על עשה ולא תעשה שאחרי מתן תורה. אכילת מצת מצוה היא עשה שנאמר לישראל במצרים ואין עשה שנאמר קודם הדבור דוחה לאו שאחרי הדבור. פירוש אחר שאכן אפשר היה לצאת ידי חובת מצת מצוה בתבואה חדשה, אך אנו גוזרים כזית ראשון שמא יאכל כזית שני שבו אין מצות עשה שידחה הלאו. מדברי התוספות מדייק הרב דוד פוברסקי²⁵ שרק מצוה חיובית דוחה לאו, "דאי גם מצוה קיומית דוחה לא תעשה מה שייך גזירה אטו כזית שני, דהא גם כזית שני דוחה הלא תעשה".²⁶

²¹ "דבסוכה אי יש רק איסור של ישיבה חוץ לסוכה אם כן מה שייך להתיר מצטער שישב חוץ לסוכה? אלא ודאי דעיקר יסוד המצוה בסוכה זה הישיבה בסוכה, ולא האיסור של חוץ לסוכה שזה רק תוצאה ממצוה זו, ואין הכי נמי שאין בזה חיוב מכל מקום יסוד המצוה זה הישיבה בסוכה, ואם כן אי מצד מצוה הבאה בעבירה לא קיים המצוה, הרי הוא כאילו ישב חוץ לסוכה מצד קיום המצוה דלא קיים בישיבתו עכשיו. וכן בטלית איתא במרדכי (עי' אורח חיים סי' י"ג ס"ג) דבשבת כיון דאין יכול להטיל ציצית מפני האיסור מותר ללכת בבגד של די' כנפות בלא ציצית, ואי נימא דעיקר המצוה בציצית זה האיסור ללכת בדי' כנפות בלא ציצית אם כן מה היתר הוא זה כיון דאין יכול להטיל ציצית פטור הוא מהמצוה, אלא ודאי דיסוד האיסור זה המצוה שמקיים בה, ואם כן כשאין יכול לקיים המצוה פטור הוא מהמצוה, ואם כן הכא נמי לגבי מצוה הבאה בעבירה אם לא מקיים המצוה בציצית אם כן יש כאן כעין טלית בלא ציצית, דאין כאן קיום המצוה ע"כ שיש כאן איסור".

²² בבלי יבמות ג' ע"ב - ז' ע"א.

²³ קידושין ל"ח ע"א ד"ה 'אקרוב עומר והדר אכול'.

²⁴ ראה תירוצים נוספים בשאגת אריה קונטרס אחרון צו.

²⁵ רוסייה-פולין-בני ברק, 1999-1902. ראש ישיבת פוניבז'.

²⁶ שיעורי ר' דוד על קידושין ל"ח ע"א. דבריו בנויים על שיטת הראשונים והאחרונים להלן שיש מצוה קיומית באכילת מצה כל שבעת ימי הפסח.

כך מוכח בר"ן בחידושו לחולין (קל"ט ע"א) בדברי רבינא שדין עוף טהור שהרג את הנפש פטור משילוח הקן.

ויש שהקשו וליתי עשה ולא תעשה דשלוח [לא תקח, שלח תשלח] ולידחי עשה דובערת²⁷. ותירצו דעשה ובערת עדיף טפי מפני שזה על כרחו מצוה עליו לבערו, אבל שלוח מי הוה מצוה המוטלת עליו הרי אם לא רצה ליקח הבנים פטור מלשלח והילכך עשה כי הא לא דחי אפילו לאו גרידא.

הר"ן תמה על דברים אלו אך מסיבה אחרת. ומכל מקום מפורש בדבריו שעשה קיומי אינו דוחה לאו.²⁸ יש לשים לב שהר"ן אינו מנסח במפורש את ההבדל בין המצוות, כרמב"ם שכתב ש'דומה לרשות' או כמנחת חינוך המגדירו כמצוה קיומית. מאידך בחידושי הרמב"ן למסכת בבא מציעא (ל' ע"א) נראה שסובר שגם עשה קיומי דוחה לאו:

תנו רבנן: והתעלמת - פעמים שאתה מתעלם, ופעמים שאי אתה מתעלם. הא כיצד? היה כהן והיא בבית הקברות, או שהיה זקן ואינה לפי כבודו, או שהיתה מלאכה שלו מרובה משל חברו - לכך נאמר והתעלמת מהם. למאי איצטריך קרא? אילימא לכהן והיא בבית הקברות - פשיטא; האי עשה, והאי לא תעשה ועשה, ולא אתי עשה ודחי את לא תעשה ועשה...

הרמב"ן במקום מקשה שהרי על עשה של השבת אבידה אינו מתחייב קודם שיגביה את החפץ, ממילא אין כאן עשה מול לא תעשה, אלא איסור לכהן להיכנס לבית הקברות מדין עשה ('קדושים יהיו') ולא תעשה ('לנפש לא יטמא') ואין מה שיעמוד כנגדו! "והכא נמי שהאבדה בבית הקברות ואינו מחזיר אינו עובר אלא משום לא תוכל להתעלם"²⁹ ולא משום שעובר על העשה! באחד מתירוציו מחדש הרמב"ן:

עוד אפשר לי לומר דהכי קאמרינן דאע"ג דלא עובר משום השב תשיבם עד שתבא לידו, מיהו כיון שאם החזירה קיים מצות עשה של השב תשיבם - חשיב ליה עשה.

מדדייקים האחרונים³⁰ שהרמב"ן הבין בקושייתו שרק עשה בפועל (מצוה חיובית) דוחה לאו, ובתשובתו סובר שגם "עשה קיומי", שאינו מחויב להרים את החפץ אך יגביהו ויחזירו

²⁷ ובערת הרע - מצוה על כל הפוגע בחייבי מיתה להביאן לבית דין כדי לבער רשעים מישראל. רש"י שם. ²⁸ עיין שם ביד דוד, של רבי יוסף דוד ב"ר יצחק זינצהיים, גרמניה-צרפת, 1745-1812, הערות לחולין ק"מ ע"א, שהחוות יאיר חלוק על סברה זו.

²⁹ חידושי הרמב"ן בבא מציעא ל' ע"א.

³⁰ שיעורי הרב דוד פוברסקי לקידושין, קהילות יעקב קידושין לד.

יקיים מצוה, נחשב כעשה הדוחה את הלאו.³¹ הוא מוסיף שם שנפקא מינה האם מצות עשה שנשים עושות, אף על פי שאינן מחויבות בה (כלומר מצוה קיומית) דוחה לאו. כך מביא הרב אלחנן וסרמן³² שהראב"ד בפירושו לתורת כהנים כותב שנשים יכולות ללבוש ציצית של כלאים אף על פי שהן לא חייבות במצות ציצית, ומוכח שעשה קיומי דוחה לאו של שעטנז.³³

גם הקהילות יעקב³⁴ סובר שעשה קיומי דוחה איסור לאו: "והנה בהא דעשה דוחה לא תעשה נראה דגם מצוה שאינה חיובית, דאי בעי פטר עצמו ממנה, מכל מקום דוחה לא תעשה, שהרי מצות יבום דוחה לא תעשה אף על פי שאי בעי פטר נפשיה בחליצה... ומכל מקום אמרינן בזה עשה דוחה לא תעשה".

העוסק במצוה פטור מהמצוה, שייכת גם במצוה קיומית

בגמרא בסוכה (כ"ו ע"א):

תניא, אמר רבי חנניא בן עקביא: כותבי ספרים תפילין ומזוזות, הן ותגריהן ותגרי תגריהן, וכל העוסקין במלאכת שמים, לאתויי מוכרי תכלת - פטורין מקריאת שמע, ומן התפילה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, לקיים דברי רבי יוסי הגלילי. שהיה רבי יוסי הגלילי אומר: העוסק במצוה פטור מן המצוה.

מדייקים מכאן האחרונים שהעוסק במצוה, גם אם היא עשה קיומית, פטור מהמצוה, מתרי אנפין: שהרי מצות ציצית (מוכרי תכלת) אינה חובה, שאין עליו חיוב לקנות בגד עם ארבע כנפות ובכל זאת נחשב כעוסק במצוה,³⁵ ועוד שהרי אפשר לקיים את מצות הטלית ללא תכלת ובכל זאת נחשב כעוסק במצוה.³⁶

מכאן לומד גם בעל עמק ברכה³⁷ שהעוסק במצוה קיומית נחשב כעוסק במצוה, ומוסיף שזו הסיבה שרב חסדא ורבה בר רב הונא איקלעו לבי ריש גלותא ולנו מחוץ לסוכה היות והחשיבו עצמם כשלוחי מצוה להקביל פני ראש הגולה, שחייב אדם להקביל פני רבו ברגל,

³¹ שיעורי ר' דוד שם: והיינו דסובר דרק אחר שהגביה הוי העשה דהשב תשיבם, ולא קודם, וסובר נמי בקושיתו דרק "חיוב" עשה דוחה לא תעשה, ולא "קיום" עשה, דמצוה קיומית אינו דוחה לא תעשה, ועל זה תירץ דאף עשה קיומית גם כן דוחה לא תעשה, ולכן כיון דעל כל פנים מקיים עשה, חשיב ליה עשה לדחות לא תעשה.

³² קובץ שיעורים קידושין קמג-קמד.

³³ עיין רעק"א בהערותיו לשולחן ערוך אורח חיים יא, ס"ק ט.

³⁴ הרב יעקב ישראל קיינבסקי, 1899-1995. קידושין סימן לד.

³⁵ הרב צבי הירש שפירא, הונגריה, 1850-1913, שו"ת צבי תפארת יג.

³⁶ הערות הגר"ש אלישיב סוכה כ"ו ע"א.

³⁷ סימן טו. מחברו הרב אריה ב"ר זאב פומרנצ'יק, רוסיה-ליטא-ארץ ישראל, 1908-1942. כך כותב גם הרב דוד ב"ר שמואל צבי ליכטנשטיין, ארה"ב, 1960 עד 120, בעל המשנה אחרונה על השולחן ערוך, הערות סימן רמח.

ושלוחי מצוה פטורין מהסוכה.³⁸ ואף על פי שמצות הקבלת פני רבו ברגל, הוי מצוה מדברי קבלה ולא מהתורה³⁹ מכל מקום מסביר העמק ברכה' שהחיוב אמנם מדברי סופרים אבל וודאי שבעת קבלת פני רבו הוא מקיים מצוה דאורייתא של כיבוד רבו והדרת פני זקן:

ואם כן שפיר מיפטר מחמת זה ממצות סוכה, **דהא גם בעוסק במצוה קיומית לבד, אף שאינה חיובית, גם כן אמרינן ביה עוסק במצוה פטור מן המצוה...** ובזה יתורץ מה שהקשה הצ"ח בברכות, דאמאי סתמו הפוסקים וכתבו דחתן פטור מקריאת שמע ולא חילקו בין כבר קיים מצות פריה ורביה או לא, דהרי מדאורייתא אם כבר קיים מצות פריה ורביה שוב ליכא חיובא עליה לישא אשה. ולפי הנ"ל אתי שפיר, דנהי דאם כבר קיים פריה ורביה שוב ליכא חיובא עליה, מכל מקום אם נושא אשה ודאי דמקיים בזה מצוה דאורייתא, ונמצא דהוי עוסק במצוה קיומית דאורייתא ופטור מכל המצות, כנ"ל.

כך פוסק הרב יהודה זרחיה הלוי סגל⁴⁰ (שו"ת צמח יהודה ג, קלט) לשאלה כיצד מותר לנדד שינה מעיניו בליל שבועות ובליל הושענא רבא והרי בחג מצוֹנָה על שמחת יו"ט ובודאי שחוסר שינה אינו מצב שמחה. תשובתו:

ולדעתי הקושיא היא בטעות, **כי עוסק במצוה פטור מן המצוה נאמר על מצוה קיומית ולא דוקא על מצוה חיובית**, והיסוד מההלכה כותבי ספרים ותפילין שפטורין מן ק"ש ומתפילין... ולכן כשלומד תורה ועוסק במצוה זו פטור משמחת יום טוב באותו הזמן...

האם מצוות קיומיות צריכות כוונה

נחלקו אמוראים וראשונים אם מצוות צריכות כוונה (לצאת ידי חובת המצוה).⁴¹ להלכה נפסק שמצוות דאורייתא צריכות כוונה,⁴² אך באחרונים מובאים חריגים רבים להלכה.⁴³ כמו כן נחלקו אם מצוות דרבנן חייבות בכוונה. סברה פשוטה לכאורה שאין חילוק בין

³⁸ בבלי סוכה י' ע"ב ופירוש רש"י שם.

³⁹ שאלת המצפה איתן שם. ומוסיף "ומדברי הר"ן בפ"ב דשבת מוכח דלא דחינן מצוה דאורייתא אפילו בשב ואל תעשה משום קיום מצוה דרבנן".

⁴⁰ ירושלים-תל אביב, 2001-1924.

⁴¹ עיקר הסוגיה בבבלי ראש השנה כ"ח ע"א, אך מוזכרת במקומות רבים בש"ס.

⁴² שולחן ערוך אורח חיים ס, ד: "יש אומרים שאין מצות צריכות כוונה, ויש אומרים שצריכות כוונה לצאת בעשיית אותה מצוה, וכן הלכה".

⁴³ לדוגמה ביאור הלכה שם שבמצוות התלויות באכילה לשולחן ערוך בדיעבד יצא גם אם לא כיוון. ובב"ח חולק. עיין במשנה ברורה ס"ק י' המביא את החיי אדם כלל סח שבמקום שמוכח לפי העניין שעשייתו הוא כדי לקיים המצוה יצא בדיעבד. הסתייגות רבות מובאות בראשונים ובאחרונים.

מצוות קיומיות לחיוביות בהלכה זו. אולם הרב אליעזר זוסמאן בספר המקנה⁴⁴ מביא את דעת 'מלא הרועים' שחילק "דאף אי נימא מצוות צריכות כונה דוקא במצוה שאי אפשר ליפטר ממנה כגון תפילין וכו' [=מצוות חיוביות], אבל שחיטה וטבילה [=מצוות קיומיות] דאפשר שלא לשחוט ולא לאכול ולא לטבול ולא לשמש אין צריכות כונה לכולי עלמא". כדעת הרב יעקב צבי יולס⁴⁵ מחבר 'מלא הרועים' סבר גם הרב דוד פרנקאל⁴⁶ בשו"ת באר דוד ונפקא מינה להלכה שמותר לעשות מצוה קיומית במקומות המטונפים⁴⁷. לדעת הרב זוסמאן עצמו, אם כיוון בעשיית המצוה הקיומית לשם דבר אחר לא יצא ידי חובתו, אך אם לא כיוון למשהו אחר וגם לא כיוון לשם מצוה יתכן שיצא ידי חובתו במצוה קיומית.

קדימות מצוה חיובית לקיומית אם יש לו ממון מוגבל

בירושלמי מגילה (פ"ד הי"ב):

תפילה [=תפילין] ומזוזה מי קודם? [והוא עני ואין לו אלא כדי לקנות אחת מהם.

קרבן העדה]

שמואל אמר מזוזה קודמת.

רב חונה אמר תפילה קודמת.

מה טעמיה דשמואל? שכן היא נוהגת בימים טובים ובשבתות.

מה טעמא דרב חונה? שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדברים.

מתניתא מסייעה לשמואל תפילה שבלת [=תפילין שבלו] עושין אותה מזוזה,

מזוזה שבלת [=שבלתה] אין עושין אותה תפילין, למה שמעלין בקודש ולא

מורידין.

בטעם מסקנת הירושלמי הובאו דעות שונות: קרבן העדה מסביר שמסקנת הירושלמי

שקדושת תפילין חמורה מקדושת מזוזה וממילא עדיף לקנות תפילין מאשר מזוזה. הרא"ש

⁴⁴ ספר המקנה, חלק שלישי, כלל נג אות ט. הספר יצא לאור בהונגריה, בשנת 1877.

⁴⁵ מגאוני וחכמי פולין, 1825-1877.

⁴⁶ הרב דוד פרנקל, הונגריה, 1903-1945.

⁴⁷ שו"ת באר דוד סימן יג: "האחרונים כתבו שיש לחלק ביניהם דבשחיטה וטבילה וגט אינה מצוה חיובית אפילו נימא מצוות צריכות כוונה במצוות שאינן חיוביות הכל מודים שאינן צריכות כוונה... ועתה במצוה חיובית שצריכה כוונה והכוונה היא לקיים מה שציונו הבורא יתברך, אם כן מחשב בשעת קיום המצוה במציאותו ויכלתו וזה אסור במקום שאינו נקי, ועל כן אסור לקיים מצוה חיובית במקום מטונף, אבל שחיטה וכדומה שאינן מצוה חיובית ואין צריך כוונה מותר לקיים אף במקום שאינו נקי, ושפיר מצינו למימר אף על פי שאינו מקיים מצוה עשה של תלמוד תורה מכל מקום כיון שמקיים קצת מצוה הצריכה כוונה אסור במקום שאינו נקי".

מסביר שהלכה כרב הונא (רב חונא) "דמצוה דגופא עדיף".⁴⁸ על פי 'טל תורה' לירושלמי⁴⁹ "תפילה קודמת דהא כל שאינו מניח תפילין עובר בה' עשה ומזוזה עובר רק בב' עשה כדא"י במנחות ואם כן תפילין חמירי".⁵⁰

רבי עקיבא איגר בחידושו לשולחן ערוך יורה דעה (רפה, א) מסביר שקדימות התפילין למזוזה נובעת משום שהתפילין היא מצוה חיובית בעוד שהמזוזה מצוה קיומית:

דהכוונה דהתפילין הוא חוב המוטל על גופו ואין לו אופן לפטור ממנה אבל מזוזה אין החיוב עליו לבנות בית ולקבוע מזוזה רק אם יש לו בית צריך לעשות בו מזוזה... אחר זה ראיתי בירושלמי שמקור הדין יוצא ממנו, ומצאתי להדיא כמ"ש, והכי איתא התם מ"ט דר"ה? שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדבריות ע"ש, והיינו כמ"ש דתפילין אין לו להנצל אבל במזוזה אפשר שהוא בים ואין עליו חיוב כלל...

לפי רעק"א, נלמד מהירושלמי יסוד כללי למצוות רבות: כאשר יש מגבלת ממון ויש לתעדף את המצוות, מצוה חיובית קודמת למצוה קיומית.

מצוה בו יותר מבשלוcho

לימדנו רב יוסף ש"מצוה בו יותר מבשלוcho",⁵¹ ובטעמו כתב רש"י שם "דכי עסיק גופו במצות מקבל שכר טפ"י". יש האומרים שמצוה בו יותר מבשלוcho נאמרה רק במצוה חיובית אך לא במצוה קיומית.⁵² אמנם הרב פנחס זביחי (שו"ת עטרת פז א, אבן העזר ז) דוחה סברה זו:⁵³

⁴⁸ הלכות קטנות לרא"ש (מנחות) הלכות תפילין סימן ל: "ומסתברא דהילכתא כרב הונא דמצוה דגופא עדיף וגם מדפריש תלמודא טעמיה אלמא חשיב ליה עיקר". וכ"כ להלכה בשו"ת בנימין זאב כרך ב', הלכות מזוזה קצ"ג. ואף על פי שמסקנת הירושלמי דוקא כרב ולא כרב הונא, עיין בעלי תמר על הירושלמי שם: "ואין בידי לתרץ דבריו, אם לא שנאמר דבירושלמי כת"י שלפנינו היה כתוב בהיפוך ובנוסחא דלהלן: מתניתא מסייע ליה לרב הונא, תפילה שבלה אין עושין אותה מזוזה, מזוזה שבלה עושין אותה תפילין, למה שמעלין בקודש ואין מורדין, אם כן לפי נוסח זה מסקנת הגמרא כרב הונא". ועיין בעלי תמר שהירושלמי לא הביא את סברת הרא"ש שהיא סברה נכונה, משום שסבר שגם מזוזה היא חובת הגוף. עיין גם בית הלל על שולחן ערוך יורה דעה רפה שמסביר גם הוא "דתפילין חובת הגוף היינו שהוא מלבוש והמצוה על גופו ממש מה שאין כן במזוזה".

⁴⁹ הרב מאיר ב"ר אהרן יהודה אריק (אראק), גליציה 1855-1925.
⁵⁰ כה"ג מופיע בספר האשכול הלכות תפילין צ"ז ע"ב: "ואמר רב ששת כל שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, וכל שאין לו ציצית בבגדו עובר בחמשה עשה".

⁵¹ בבלי קידושין מ"א ע"א.

⁵² הרב יצחק דוד אלטר. דבריו מובאים בספר 'דף על הדף', קידושין מ"א ע"א.

⁵³ עיין בדברי הרב אהרן שטיינמן, אילת השחר לקידושין מ"א ע"א, המחלק בין שני סוגי מצוות קיומיות: מצוה קיומית שכתוב בה ציווי מפורש בתורה (ועליה אמרין מצוה בו יותר מבשלוcho) למצוה קיומית שאין בה ציווי, כאישה שמסייעת למצוה הקיומית של הבעל המקדש, בכהאי גוונא לא אמרין מצוה בו יותר מבשלוcho.

ושמעתי באומרים לי דאולי יש לומר דהר"ן ס"ל דלא אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו אלא רק במצוה שהיא חיובית לקיימה, אבל במצוה שאינה חיובית לקיימה כי הכא בקידושי אשה שאין מצוה מוכרחת לקדש אשה, אלא רק הוי כמצות שחיטה... ובהכי לא אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו. ואולם עוד צ"ע בזה אם אכן כך הוא גידרם של דברים, דהא המג"א בשולחן ערוך אורח חיים (סי' רנ סק"ב) כתב להדיא דבכל המצוות אמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו. יעו"ש... ובאמת גם לא מצינו בפוסקים לחלק הכי בין מצוה חיובית שיש לומר בה מצוה בו יותר מבשלוחו, למצוה קיומית שבזה אין לומר מצוה בו יותר מבשלוחו. [והלום ראיתי בשד"ח בכללים (מערכת מ כלל נד) ובשו"ת שלו דברי חכמים (סי' מד) וראיתי שעמד שם נמי בענין זה אם הא דאמרינן מצוה בו יותר מבשלוחו הוי בכל המצוות, ואף שפלפל שם בדבר והעלה לחלק בזה בחילוקים מ"מ כזה חילוק בין מצוה חיובית לקיומית לא העלה על דל שפתי. יעו"ש].

אין נשבעין לבטל את המצוה

אין השבועה חלה אם נשבע לבטל את המצוה (נדריים ח' ע"א), שהרי השבועה לקיים את המצוה חלה על כל ישראל בהר סיני ואין שבועה חלה על שבועה:⁵⁴

מנין שנשבעין לקיים את המצוה? שנאמר: נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך. והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא! אלא הא קמ"ל, דשרי ליה לאיניש לזרוזי נפשיה.

הסבירו האחרונים שהמושבע ועומד, אין השבועה השנייה חלה עליו כלל.⁵⁵ אולם נחלקו הראשונים והאחרונים אם נשבע לבטל מצוה קיומית האם חלה השבועה. על הגמרא שכותבת שהנשבע שלא לתת צדקה לעני אין השבועה חלה היות ומושבע ועומד מהר סיני. כותב הרשב"א (שבועות כ"ה ע"א):

יש מגדולי רבותינו הצרפתים ז"ל שאמרו דדוקא כשעני שואל ממנו צדקה דהשתא מושבע ליתן לו, הא לעני דעלמא שבועה חלה עליו דאינו חייב ללכת לפרנס עניים במדי, ונראה לי גם כן דדוקא במתנה מועטת כדי פרנסה לשעה כמו שאמרו נותן לו פרנסת לינה הא ביותר מכאן חייב דאינו מושבע להעשירו.

⁵⁴ משנה, בבלי נדרים י"ז ע"א.

⁵⁵ אבני מילואים, שו"ת יב.

כלומר ששבועה חלה על מצוה קיומית, ורק על החלק החיובי של הצדקה (כשהעני מולו) אין השבועה חלה. מאידך התשב"ץ (ח"ב קסג) מוכיח שהשבועה אינה חלה גם על מצוה קיומית ש"הרי זאת המצוה אינה מוטלת על זה יותר מעל אחרים, שהכל חייבין במצות צדקה", ובכל זאת השבועה אינה חלה עליו וחייב במצות הצדקה. הרב זילברשטיין⁵⁶ מביא מקורות נוספים מהראשונים ואחרונים החלוקים בנושא.⁵⁷

מצוות לא ליהנות נתנו

הנאה מקיום מצוה לא נחשב כהנאה, ולכן הנודר שלא ליהנות מסוכה, יכול לשבת בה בשבעת ימי החג לצורך מצוה, שקיום המצוה אינו נחשב להנאה.⁵⁸ נחלקו המפרשים אם הסיבה משום ש"אין קיום המצוות חשוב הנאה"⁵⁹ אלא "לעול על צואריהם ניתנו"⁶⁰ כגזירות מלך⁶¹ או משום שמטרת המקיים מצוה לעשות רצון ה' ולא להנאה, חשבינן ההנאה כדבר שממילא.⁶²

במצוות קיומיות דנו האחרונים האם יש בהם דין מצוות לאו ליהנות ניתנו.⁶³ נראה לכאורה על פי הטעמים שהוזכרו, שלכאורה הכלל ש'מצוות לא ליהנות ניתנו' יאמר גם במצוות

⁵⁶ חשוקי חמד שבועות כ"ד ע"א.

⁵⁷ הנצי"ב במרומי שדה עמ"ס שבועות כ"ה ע"א הוכיח מרש"י שס"ל שאין השבועה חלה על מצוה קיומית. נחלקו אחרונים בדעת הרמב"ם (הלכות שבועות פ"א ה"ו) שהביא דוגמאות לשבועה לבטל את המצוה, כגון שנשבע שלא יתעטף בציצית, שלא ילבש תפילין, ושלא ישב בסוכה בחג הסוכות, ולא יאכל מצה בלילי הפסח. והקשו הכסף משנה והרדב"ז שהרי אינו חייב להתעטף בציצית, ולמה הוי נשבע לבטל את המצוה. וברדב"ז ובלחם משנה (שם פ"ה ה"ח) פירשו דברי הרמב"ם שמייירי שלובש בגד ד' כנפות, ונשבע שלא יניח שם ציצית, אולם בשו"ת עונג יום טוב (סימן א) ובארצות החיים למלבי"ם (המאיר לארץ סימן כד סק"א) כתבו שהרמב"ם סובר כשיטת התשב"ץ שגם הנשבע שלא לעשות מצוה שאינה חובה עליו, אין השבועה חלה. עיין גם בחשוקי חמד שבועות כ"ד ע"א, נשבע שלא יאכל מצה בשאר ימי הפסח, האם השבועה חלה. עיין בהגהות הרב אלישיב שבועות כ"ז ע"א – כ"ח ע"ב המסיק ששבועה לבטל המצוה אינו חל גם על מצוה קיומית.

⁵⁸ בבלי נדרים ט"ז ע"ב.

⁵⁹ רש"י בנדרים "טו ע"ב ד"ה 'באומר הנאת תשמישך עלי'.

⁶⁰ רש"י ראש השנה כ"ח ע"א ד"ה 'לא ליהנות ניתנו'.

⁶¹ מהר"ל, תפארת ישראל פרק ו: "אבל מדברי חכמים נראה שאין לומר כי המצוות שנתן השם יתברך בשביל המקבל - שהוא האדם, רק [=אלא] הם גזירות מצד השם יתברך, הגוזר על עמו גזירות, כמו מלך הגוזר גזירה על עמו... והוא עיקר שורש גדול בגמרא, עליו נבנו כמה הלכות. שאמרו במקומות הרבה 'מצוות התורה לאו ליהנות ניתנו', אלא בשביל גזירות נתנו.. והטעם בכולם, מפני שמצוות התורה לא נתנו ליהנות, רק לעול על האדם".

⁶² שערי ישראל, ז: "אמנם על פי דרכנו יש לומר דכיון דעיקר הטעם דלא מיקרי מתהנה כשעושה מצוה אף דיש לו שמחה וגם תועלת על ידי מעשה המצוה בעולם הזה או בעולם הבא ואין לך הנאה גדולה מזו, משום דכל היכא דליכא הנאת הגוף ממש כאכילה ושתיה וכדומה הנאה חושית מגוף דבר הנאסר אזלינן בתר הכוונה של מטרת המעשה, ואם נעשית בשביל מטרה אחרת שלא בשביל הנאתו מה שנהנה חשבינן דממילא מתהנה, וענין זה מוכרח מכמה סוגיות מפורשות במסכת נדרים ואכמ"ל, ומשו"ה במצוה שעל ישראל לעשות צווי הקדוש ברוך הוא שלא בשביל תועלת שיגיע לו אז מה שמגיע לו תועלת חשוב כממילא מתהנה". לכאורה זו סברת הרשב"א בחידושו לנדרים ט"ו ע"ב הסובר שאפילו נהנה גופו תכ"ד המצוה אינו נחשב כהנאה. יעויין שם בר"ן שס"ל שאם נהנה גופו בעשיית המצוה – הנאה מקרי.

⁶³ שדי חמד מערכת המם כלל צו (כרך ה עמ' 22). עיין רבי עקיבא איגר בחידושו לחולין ח' ע"א המביא את הפלתי הסובר שאמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו גם במצוות קיומיות ודוחה אותו: "מ"ש בפלתי

קיומיות שהרי מקיים המצוה שלא להנאתו, וגם אם אינו מחויב בהכרח לעשותה - הרי כשמקיימה נחשב כגזירת מלך. אמנם ב'דף על הדף' (סוכה ל"א ע"ב) מביא שתלוי במחלוקת הנ"ל:

והנה לרש"י ר"ה (כ"ח ע"א) שכתב הטעם דמללי"נ כיון דלעול על צוואריהם ניתנו ע"ש. א"כ י"ל דבמצוות קיומיות שאינם בגדר עול לא שייך לומר מללי"נ. אכן לפי משי"כ ברשב"א (סוכה ל"א ע"ב) לבאר הענין דמללי"נ. דאפי' דיש באמת הנאה. אך התורה לא אסרה הנאה שבאה ע"י מצוה ע"ש. א"כ י"ל דגם במצוה קיומית אומרים שפיר מללי"נ.

דוגמאות למצוות קיומיות

בגוף המאמר הוזכרו מספר מצוות שהם קיומיות כמזוזה,⁶⁴ מעקה וציצית, וישנם רבים אחרים שברור שהם מצוות קיומיות כנתינת שכר שכיר בזמנו, הרשות ביד גואל הדם להרוג את הרוצח בשגגה,⁶⁵ לקט שכחה ופאה פֶּרֶט ועוללות (שאינו מחויב לקנות קרקע חקלאית),

לדון בשחיטה, כיון דהשחיטה הוא ענין מצוה שלא לאכול בשר תמותות, הוא בכלל מצות לאו ליהנות ניתנו, במחכ"ת ליתא, דהא מבואר עירובין (ל"א) דלערב באיסורי הנאה תליא דאם אין מערבין אלא לדבר מצוה, הוא בכלל מצות לאו להנות ניתנו אבל אם מערבין לדבר רשות, אינו בכלל מצות לאו להנות ניתנו, הרי אף דבלא העירוב בידו לילך לדבר רשות, אלא דאסור לילך בלא העירוב, ואם כן העירוב להצילו מהאיסור ואף על פי כן מקרי נהנה, ה"נ שחיטה כיון דשוחטי' לדבר רשות". כדברי רעק"א מדייק ה'ברכת אברהם' מהתוספות (פסחים כ"ג ע"א).

מאידך עיין בגרנ"ט גיטין עז המסיק שמצוות לאו ליהנות ניתנו אמרינן גם במצוה קיומית. מאידך האבני מילואים סימן כח ס"ק ס סובר שלא אמרינן מללי"נ במצוה קיומית: "ולכן נראה לענין דודאי היכא דליכא הנאת גופו בהדי מצוה ודאי נפיק ביה מצותו אף על גב דאפשר על ידי אחר כיון דמצות לאו ליהנות ניתנו... אלא היכא דאיכא הנאת גופו בהדי מצוה דתשמישי עליך ואגב מצותו אנו מתירין הנאת גופו, ובזה כיון דאפשר לעשות המצוה באחר ודאי אסור הנאת גופו, ומשי"ה משום מצות פ"ו אינו מותר בהנאת גופו אגב מצותו כיון דאפשר לעשות מצוה באחרת... וכמו כן היכא דאפשר שלא יהנה הנאת גופו ולעשות מצותו באחר אסור לו ליהנות הנאת גופו אבל כל הני דבש"ס דאין לו הנאת גופו רק מה שמקיים מצותו וזה אינו הנאה כלל דמצות לאו ליהנות ניתנו אם כן אפילו דאפשר באחר נמי שרי כיון דמצוה לאו הנאה הוא וזה נכון". ומשמע שבמקום שנהנה גופו ויכול היה להימנע, כבמצוה קיומית, אם נדר הנאה, אסור בקיום המצוה.

⁶⁴ רמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"ב. וכלשונו של הר"ד סולובייציק (רשימות שיעורים, יבמות י"ח ע"א): "ונראה דפשיטא דמותר לאדם לבנות לו בית באופן שלא יתחייב במצות מזוזה ואין בכך ביטול מצות עשה דמזוזה שהרי מצות מזוזה אינה חובת גברא כמו תפילין ומצה אלא חובת הבית, ואם הבית פטור ממילא גם הגברא פטור".

⁶⁵ רמב"ם הלכות רוצח פ"א ה"ב: "מצוה ביד גואל הדם". במשנה למלך שם הלכה טו סובר שרשות ביד גואל הדם: "יסתפקתי ברוצח בשגגה שיש רשות לגואל הדם להורגו אם נתאמץ הרוצח והרג לגואל הדם אם נהרג עליו. ומסתברא דאינו נהרג עליו... וכן נסתפקתי ברודף אחר חבירו להורגו וכן רודף אחר הערוה שניתן להצילו בנפשו אם נתאמץ הרודף והרג את המציל אם נהרג עליו. ונראה דבאלו נהרג עליו, דדוקא גבי זמרי דליכא מצוה גבי פנחס אלא רשות, אמרינן נהפך זמרי והרגו לפנחס אינו נהרג, אבל רודף אחר חבירו או אחר הערוה דאיכא מצוה להצילו... נהרג עליו... ורוצח בשגגה דינו כדין בועל ארמית שהרי רשות היא ביד גואל הדם ולא מצוה".

שילוח עבדים והענקה, השמטת כספים ועוד.⁶⁶ נעסוק בפרק זה במצוות נוספות בהם דנו ראשונים ואחרונים האם נחשבות בחיוביות או קיומיות:

צדקה וגמילות חסדים

הרב שרירא גאון כתב כדוגמה את מצוות ה'צדקות וגמילות חסדים'. אולם דוגמאות אלו אינן פשוטות, שהרי בעוד שגמילות חסדים הינה לכאורה מצוה קיומית,⁶⁷ מצוות הצדקה - חיובית היא, שהרי אמר מר זוטרא ש"אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה",⁶⁸ וכן להלכה "כל אדם חייב ליתן צדקה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו. ומי שנותן פחות ממה שראוי ליתן, בית דין היו כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות" (שולחן ערוך, יורה דעה רמח, א).

אכילת מצה בשבעת ימי הפסח

להלכה אכילת מצה בלילה הראשון של פסח מצוה וחובה היא, אך אינה חובה בשאר ימות הפסח (מכילתא דרבי ישמעאל בא, מסכתא דפסחא פרשה ח⁶⁹):

כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות, כיצד יתקיימו שני מקראות הללו? **השביעי הזה בכלל היה, ויצא מוצא מן הכלל, ללמד על הכלל, מה שביעי רשות אף כלן רשות.** או מה השביעי רשות אף לילה הראשון רשות? ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש - הכתוב קבעו חובה וברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"א):

מצות עשה מן התורה לאכול מצה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות, בכל מקום ובכל זמן, ולא תלה אכילה זו בקרבן הפסח אלא זו מצוה בפני עצמה ומצותה כל הלילה, **אבל בשאר הרגל אכילת מצה רשות רצה אוכל מצה, רצה אוכל אורז או דוחן או קליות או פירות, אבל בליל חמשה עשר בלבד חובה ומשאכל כזית יצא ידי חובתו.**

⁶⁶ רבנו מנוח על הרמב"ם הלכות ברכות פ"א ה"ב.
⁶⁷ נחלקו חכמים מה הוא מקור מצוות גמ"ח. הבה"ג מביאה במספר מצוות: ללכת בדרכיו, להלביש ערומים, לקבור מתים, לנחם אבלים, ביקור חולים, אהבת שלום (עשין לב-לז), בעוד שהרמב"ם חלק עליו וסבר שמצוות גמ"ח נובעת ממצוות ואהבת לרעך כמוך (ספר המצוות לרמב"ם שורש ב, והשגות הרמב"ן). ישנם מקורות נוספים.

⁶⁸ בבלי גיטין ז' ע"ב, טור שולחן ערוך יורה דעה רמח, א.
⁶⁹ וכן מובא במכילתא דרשב"י פרק יב, יח; בבלי פסחים ק"כ ע"א.

אולם כמה ראשונים⁷⁰ ופוסקים⁷¹ מדייקים מפשט הפסוק "שבעת ימים מצות תאכלו" שאכילת מצה בשאר ימי הפסח היא מצוה קיומית כלומר היא אינה חובה, אך האוכל מקיים מצות עשה.

אכילה בסוכה כל שבעת ימי סוכות

הלכה רווחת שאכילת כזית בסוכה בלילה הראשון מצוה וחובה היא מכאן ואילך רשות: רצה לקבוע סעודה על הלחם אוכל בסוכה, רצה אינו אוכל אלא פירות וקליות מחוץ לסוכה.⁷² אולם כמה מהאחרונים כתבו שבכל כזית פת שאוכל בסוכה במשך שבעת ימי החג מקיים מצות עשה של אכילה בסוכה⁷³ וכדוגמת המנחת חינוך (מצוה שכה אות י):

ונראה לי דהנה שני מינים יש במצוות עשה, אחד שהיא חיוב אקרקפתא דכל איש מישראל כמו תפילין ואתרוג ואכילת מצה, ומצוה כזו אם מקיים אותה עושה רצון הבורא ית' ויתעלה כי כן צוה לו המלך ברוך הוא, ואם מבטל המצוה ואינו מניח תפילין או שלא נטל לולב ביטל המצוה ועשה נגד רצונו יתברך וענוש יענש. ויש מצוות שאין חיוב לעשותם, כגון ציצית דהתורה לא חייבה אותו ללבוש בגד של ארבע כנפות ואם רוצה הולך בלא בגד של ארבע כנפות ואינו נגד רצון הבורא ברוך הוא, אך אם מביא עצמו לידי חיוב שבכוונה לובש ארבע כנפות לקיים מצות

⁷⁰ אבן עזרא הארוך שמות יב, טו; אבן עזרא שמות כג, טו. ומפורש בחיזקוני שמות יב, יח כותב: "אלא על ידי דוחק יש לומר יש לך דברים שמקבלים שכר בעשייתם ולא עונש כשאיין עושים אותם כגון מצה בלילה הראשון ויש לך דברים שאין מקבלים שכר בעשייתם ושכר כשאיין עושים אותם כגון מצה מליל ראשון ואילך. ומ"מ מצות, שבעת ימים מצות תאכלו כתיב כלומר אם אכל מצה כל שבעת הימים קיים הפסוק זה של שבעת ימים מצות תאכלו". כך משמע באחד מהגאונים המובא ברא"ש כלל כג סימן ג: "ששאלת על הנחת תפילין בחול המועד. יש מהגאונים שאמרו שאין להניח תפילין בחול המועד, שאין צריך אות, שהן עצמן אות, שאסור בעשיית מלאכה בדבר שאינו אבד; ועוד, שחייב בישיבת סוכה בחג, ובפסח חייב באכילת מצה; ולא מסתבר טעמייהו...". ומכל מקום משמע שמצוות אכילת מצה כל שבעה שאחרת אינו אות לפטור מהנחת תפילין כל ימי חול המועד.

⁷¹ משנה ברורה תעה ס"ק מה: "ובשם הגר"א [מעשה רב, קפה] כתבו דעכ"פ מצוה איכא לאכול מצה כל שבעה אלא שאינו חיוב"; ערוך השולחן אורח חיים תעה, יח: "דבר ידוע שאין חיוב מצה אלא בלילה הראשון בלבד... ודע דכך מקובלני דאע"ג דאין חובת מצה רק בלילה הראשון מ"מ מצוה לאכול מצה כל ימי הפסח כדכתיב [שם טו] שבעת ימים תאכלו מצות והא דקרו לה רשות משום דמצוה לגבי חובה רשות קרו לה, מפני שאין זה מ"ע אלא רצון ה' שיאכלו בני ישראל מצה כל ימי הפסח"; עיין גם שו"ת מהרש"ם אכילת כזית בסוכה חלק א סימן רט.

⁷² שולחן ערוך אורח חיים תרלט, ג. וברמ"א שם סעיף ה: "לילה הראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם גשמים יורדין (טור ור"ן והרא"ש)".

⁷³ הרב יצחק זילברשטיין (חשוקי חמד סוכה נ"ד ע"ב) "נראה דבשלמא בלילה הראשון הוה מצות הסוכה מצוה קבועה דיש חיוב לאכול בסוכה, אולם בשאר הימים לא הוה מצוה קבועה אלא מצוה קיומית, שאם רוצה לאכול או לישון חייב לעשותה בסוכה ודומה לציצית". אמנם עיין הערות הגר"ש אלישיב פסחים ק"ז ע"ב: "דנו באחרונים לדעת הגר"א דבמצה יש מצוה קיומית כל ז' ימים בכל כזית וכזית, ואולי גם בסוכה יש לימוד דט"ו ט"ו בזה, ויש לחלק בזה". עיין גם במועדים וזמנים, הרב שטרנבוך, סוכה סימן צ.

ציצית זה דרך הטוב וישר, הכלל, אם מקיים מצוה זו עושה רצון הבורא ב"ה אבל אם אינו מקיים מצוה אינו עובר על רצונו רק דאינו מקיים המצוה. **וכן מצוה זו דהיינו סוכה יש בה שני חלקי המצוה, דהיינו בליל ראשון של סוכות מצות עשה לאכול כזית בסוכה ומחוייב לחזור אחר סוכה, ואם אינו רוצה לאכול אינו מועיל כי הוא מחוייב לאכול כמו מצה ותפילין, ואם לא קיים המצות עשה בלילה הראשון עושה נגד רצונו יתברך שמו. ובשאר הלילות וימים אם רוצה אינו אוכל ואינו יושב בסוכה ואין שוב חיוב עליו כמו ציצית, אך אם אוכל מצות עשה לאכול בסוכה ומקיים רצונו ברוך הוא, אבל אם אינו אוכל אין חיוב.**

כלומר אכילה בסוכה בשבעת ימי הסוכה למנחת חינוך היא מצוה קיומית.⁷⁴

בניית סוכה

הלכה ש"העושה סוכה, בין לעצמו בין לאחר אינו מברך על עשייתה"⁷⁵ מפני "שאינ עשייתה גמר מצוה, שהרי צריך לישב בה"⁷⁶ ולכן מברכים על הישיבה בסוכה ולא על עשייתה.⁷⁷ כך מדויק מפשט הפסוק בתורה (ויקרא כג, מב): "בַּסֹּכֶת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַסֹּכֶת". חלק מהגאונים למדו שיש מצוה נפרדת בעשיית הסוכה.⁷⁸ הרב אלישיב⁷⁹ מדייק מלשון הבבלי שמברכין 'שהחיינו' על עשיית סוכה, אף על פי שאין זה אלא הכשר מצוה לקיום המצוה בישיבה בליל החג ואין מברכים 'שהחיינו' על הכשר מצוה, על כרחך שעשיית סוכה אינה רק 'הכשר מצוה' אלא מצוה קיומית:

וצריך לבאר דגבי סוכה איכא מצוה בעשייתה... ואינה רק הכשר מצוה שיהא לו סוכה לישב בה בחג הסוכות, אלא מהא דכתיב חג הסוכות תעשה לך למדנו שיש **מצוה קיומית של עשיית הסוכה** ואין הכי נמי דאינה חיובית ופשיטא דאינה

⁷⁴ כך מסביר גם הרב יצחק זילברשטיין בחשוקי חמד סוכה נ"ד ע"ב, בשאלה האם יברך תחילה אשר יצר או לישב בסוכה.

⁷⁵ שולחן ערוך אורח חיים תרמא, א.

⁷⁶ משנה ברורה שם ס"ק א.

⁷⁷ בבלי סוכה מ"ו ע"א: "העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו כו'. נכנס לישב בה אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה".

⁷⁸ כפשט לשון התורה בדברים טז, יג: "חַג הַסֹּכֶת תַּעֲשֶׂה לְךָ שִׁבְעַת יָמִים". וכן סובר רב אחאי (שאלות, וזאת הברכה שאילתא קסט) "שאלתא דמחייבין דבית ישראל למעבד מטללתא ומיתב בה שבעה יומי דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים"; פשט הירושלמי המחייב לברך על עשיית סוכה. כך כותב הרב שרירא גאון (תשובות הגאונים, גאונים מזרח ומערב סימן קמא): "דכולי עלמא בין למאן דאמר חובה ובין למאן דאמר רשות - מצוה נהו, דמצות תרין אנפי הויאן מנהון חובה דמאן דלא עביד לה קאים בעון ומנהון רשות דמאן דעביד לה אית ליה שכר כגון מאן דזהיר למעבד צדקות וגמילות חסדים דאית ליה שכר קמי שמיא וכד מימנע לית עליה עון [=מצוה קיומית] כמאן דממנע מן התפלה כלה ומן ציצית ומן **סוכה**" [=מצוה חיובית לכאורה], וכך מדייקים אחרונים רבים. עיין רש"י מכות ח' ע"א ד"ה 'השתא נמי ובערוך לנר שם.

⁷⁹ הערות הגר"ש אלישיב, פסחים ז' ע"ב, ברכת שהחיינו על בדיקת חמץ עשיית סוכה ואגד הלולב.

מעכבת ובגוי נמי כשר מכל מקום נחשב מעשה של מצוה. הלכך תיקנו לברך בעשייתה.

מצוות קידושין וגירושין

מצות גירושין נכללת במניין תרי"ג המצוות לרוב הראשונים,⁸⁰ ובוודאי נחשבת כמצוה קיומית שהרי אדם אינו מחויב לגרש אשתו כדי לקיים המצוה,⁸¹ וכלשונו של הרמב"ם בספר המצוות (מצות עשה רכב) :

שצונו לגרש בשטר על כל פנים **כשנרצה לגרש** והוא אמרו יתעלה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה.

אולם במצות הקידושין הדבר אינו ברור. מחלוקת ראשונים האם קידושין היא 'הכשר מצוה', שלב מוכרח לפני קיום מצות פרו ורבו או שהיא מצוה בפני עצמה. דעת הרא"ש (כתובות א, יב) שקידושין אינה אלא אמצעי לקיום המצוה הראשית :

יש מקשין על נוסח ברכה זו למה אין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו לקדש את האשה? ועוד היכן מצינו ברכה כזאת שמברכין על מה שאסר לנו הקדוש ברוך הוא והלא אין אנו מברכין שאסר לנו אבר מן החי והתיר לנו את השחוט ועוד מה ענין להזכיר עריות בכאן. ועוד מה לנו להזכיר חופה בכאן כיון שמברכין ברכת ארוסין בבית האירוסין ובלא חופה.

ונו"ל כי ברכה זו אינה ברכה לעשיית המצוה כי פריה ורביה היינו קיום המצוה, ואם לקח פלגש וקיים פריה ורביה אינו מחוייב לקדש אשה וכן הנושא זקנה איילונית או עקרה וכן סריס חמה שנשא מברכין ברכת חתנים ואין חיוב במצוה זו שאין בה קיום מצות פריה ורביה והילכך לא נתקנה ברכה במצוה זו. אף בנושא אשה לשם פריה ורביה כיון (שאי) אפשר לקיים מצות פריה ורביה בלא קידושין ולא דמי לשחיטה שאינו מחוייב לשחוט ולאכול ואפי"ה כשהוא שוחט לאכול מברך דהתם אי אפשר לו לאכול בלא שחיטה אבל הכא אפשר לקיים פריה ורביה בלא קידושין.

מאידך דעת הרמב"ם (ספר המצוות עשין רי"ג) שקידושין היא מצוה בפני עצמה :

⁸⁰ סמ"ג מצוה נ, סמ"ק קפד, ספר החנוך תקעט, חרדים עשה פרק ז, יא.
⁸¹ כלשון ספר חרדים מצוות עשה פרק ז : "וכן **אם** מגרש אותה על איזו סבה, הוא מצוה שלא יוציא אותה אלא בגט כדת משה וישראל". הגרנ"ט בחידושיו לגיטין ע"ז מחדד : "והנה גט מצוה קיומית היא, דאף דיש מקומות שחייב לגרשה, אבל אף במקום שאינו חייב אלא שרוצה לישא אחרת יכול לגרש".

שצונו לבעול בקדושין ולתת דבר ביד האשה או בשטר או בביאה. וזו היא מצות קדושין.

ובהלכות אישות (פ"א ה"ב):

וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם.

יש הרוצים לדייק מהבדל לשונו של הרמב"ם במצות הגירושין שתלוי ברצונו ("כשנרצה לגרש") למצות הקידושין שלא תלה ברצונו, שמצות קידושין לדעת הרמב"ם היא חיובית בעוד שמצות הגירושין - קיומית.⁸² בעל הפרי מגדים⁸³ והרב מנשה קליין מחדשים שגם לדעת הרמב"ם מצות הקידושין היא מצוה קיומית:

ואמנם הר"מ ז"ל ריש הלכות אישות בפתיחה [אות א] מצות עשה לקדש אשה בכתובה וקידושין, וכן כתב [שם] פרק א' [הלכה ב] מצות עשה כו'... והיינו אף לגירסא בהלכות מלכים [ד, ד] דהדיוט מותר בפלגש, מכל מקום מצות עשה לקדש, והוה מהחלק המצוה, כשילוח הקן, לא חובה, ומי שמקדש מקיים מצות עשה ורצון מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. (פרי מגדים אורח חיים, פתיחה להלכות ברכות)

ומה שנלפענ"ד בישוב דברי רבינו הגדול הרמב"ם... נראה לדייק דמצוה של קידושין לאו חיובית היא אבל היא מצות קיומית כלומר דליכא חיוב אקרקפתא דגברא לישא אשה כמצות תפילין אתרוג וכיוצא בה, אלא שאם רוצה לישא אשה ולדור עמה צריך לקדשה. (שו"ת משנה הלכות ט, רל)

מצות ייבום וחליצה

נחלקו האחרונים אם נחשבות מצוות חליצה וייבום כמצוה חיובית או קיומית.⁸⁴

⁸² הרב אהרן ליכטנשטיין, "בעניין מצוות הקידושין", אתר הר עציון.

⁸³ הרב יוסף תאומים, אוקראינה-פולין-גרמניה, 1792-1727.

⁸⁴ הגרנ"ט (גיטין ע"ז) מביא שחליצה מצוה קיומית היא. כך סובר גם הרב אלחנן וסרמן בקובץ הערות (יח ס"ק יא). עיין גם בחשוקי חמד יבמות צ"ח ע"ב. וראה בשיעורי הרי"ד סולוביצקי ליבמות י"ח ע"א: "שמה שמוני המצוות מונים יבום כמצוה בתרי"ג מצוות התורה נמי אינה ראייה שמהוה מצוה חיובית, שהרי הרמב"ם מנה גם קיומי מצוות בלי חובה כגון מצות ערכין ומצות נזירות, והרמב"ם אפילו מנה דינים בעלמא, כגון דיני השומרים טומאה וטהרה ואף על פי דפשיטא שאין בהן לא מעשה מצוה ולא קיום מצוה". אמנם בחידושי הגר"ח מטעלו (יבמות, א) הסיק דהוי מצוה חיובית, וכ"כ בשעורי ר' דוד יבמות ו' ע"א: "דהתם ביבום לא הוי ככל מצוה קיומית, דהרי עצם המצוה הוא חיוב, ורק שיכול לסלק המצוה ע"י חליצה, ולכן כ"ז שלא סילקו עדיין הוי חיוב מצוה שדוחה ל"ת גרידא, משא"כ הכא הוי מצוה קיומית גרידא בלא שום חיוב כללי". עיין גם בספר המקנה לרב אליעזר זוסמאן, כלל נג, ט, הדין בחקירת החכם צבי האם כוונה דבעינן בחליצה היא מטעם מצוות צריכות כוונה או כעין כוונת ההקנאות דבעינן דעת קונה ומקנה. ואפשר שתלוי אם מצוות צריכות כוונה גם במצוות קיומיות.

מצות ישוב ארץ ישראל

מצות ישיבת ארץ ישראל נלמדת מהפסוק (במדבר לג, נג) "והורשתם את הארץ וישבתם בה" ולחלק מהראשונים זו מצות עשה מהתורה.⁸⁵ מקצת מהאחרונים⁸⁶ חידשו שמצות ישיבת ארץ ישראל היא מצות עשה קיומית, כלומר אין חובה לבני חו"ל לעלות לארץ, אך העולה מקיים מצוה. חידוש זה מפורש בדברי הרב משה פיינשטיין והרב אלישיב:

ובדבר שאלתך אם יש מצוה עכשיו לדור בא"י כהרמב"ן או כהר"י חיים בתוס' כתובות דף ק"י דאינה מצוה בזה"ז. הנה רוב הפוסקים סברי דהוא מצוה. אבל פשוט שאין זה בזה"ז מצוה חיובית שעל הגוף דא"כ היה ממילא נמצא שאסור לדור בחו"ל משום שעובר על עשה כמו מי שילבש בגד של ד' כנפות בלא ציצית שיש איסור ללבוש כדי שלא יעבור על עשה דציצית, ולא הוזכר איסור אלא על הדר בא"י שאסור לצאת ע"מ לשכון בחו"ל ברמב"ם פ"ה ממלכים ה"ט, וג"כ הא ודאי אינו איסור לאו ואם היה איסור גם לאנשי חו"ל הי"ל לרמב"ם לומר סתם אסור לשכון בחו"ל א"כ חזק בא"י הרעב משמע דרק ליושבי א"י יש איסור שאסרו חכמים אבל מצד העשה אינה חיובית אלא כשדר שם מקיים מצוה. (שו"ת אגרות משה אבן העזר א, קב)

⁸⁵ רמב"ן על התורה שם: "והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה. על דעתי זו מצות עשה היא, יצוה אותם שישבו בארץ ויירשו אותה כי הוא נתנה להם, ולא ימאסו בנחלת ה'", וכן בהשגות הרמב"ן לספר המצוות שכחת העשין: "מצוה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה". כך משמע בחתם סופר בחידושי לסוכה ל"ו ע"א: "נלע"ד רבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא ואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויין שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים ועל זה ציותה התורה ואספת דגנך, ובעזר זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה, וכאלו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה ה"נ לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה". אמנם ראשונים רבים לא הביאו מצוה זו בתרי"ג מצוות ורבו התירוצים בעניין. יש מהראשונים והאחרונים שנקטו שכיום אין מצוה זו נוהגת (ר' חיים בתוספות כתובות ק"י ע"ב ד"ה 'הוא אומר לעלות', רש"י הירש אגרת הצפון), אך אחרונים רבים נקטו להלכה שיש מצוה לעלות לארץ ישראל (שו"ת אבני נזר יורה דעה תנד). ראה תא-שמע, כנסת מחקרים, כ"א, עמ' 254-260: יחסם של קדמוני אשכנז לערך העלייה לארץ ישראל. ראה שם הערה 5: ע"פ משה אידל, שיטת הרמב"ן בעניין ישוב הארץ הייתה מיוחדת לו. בין המקובלים הגדולים בני זמנו ומקומו שררה דעה הפוכה שלפיה בטלה מצות ישוב ארץ ישראל בזמן הזה מכל וכל. ראה אברהם גרוסמן, זיקתו של המהר"ם מרוטנבורג אל ארץ ישראל, קתדרה 84; אברהם גרוסמן, אגרת חזון ותוכחה מאשכנז במאה הי"ד, לזיקתם של יהודי אשכנז אל ארץ ישראל: יהדות אשכנז ראתה בעליה לארץ ישראל חטא ופסע בעוד שחכמי צרפת והמהר"ם מרוטנבורג האשכנזי ראו בעליה מצוה. על פי סברה זו מסביר הרב אהרן לכטנשטיין (אור המזרח יט): "הרמב"ם אינו מונה כבוש הארץ במנין המצוות מפני שהרמב"ם מונה רק מצוות חיוביות לא מצוות קיומיות, והמצוה של 'והורשתם' היא רק מצוה קיומית לא מצוה חיובית".
⁸⁶ עיין במאמרו של הרב יעקב זיסברג, ספר היובל עשרים לשיבת ההסדר קרני שומרון, מצות ישיבת ארץ ישראל, מצוה קיומית או חיובית עמ' 147-180. לדעתו גם האבני נזר (שו"ת יורה דעה תנד סעיפים סא-סג) לומד כך מדברי הריטב"א למסכת יומא. לענ"ד לא מוכרח ללמוד מדבריהם שהמצוה קיומית. הרב יעקב זיסברג מביא אחרונים נוספים הסוברים כאג"מ: שו"ת רבנו חיים כהן (רפאפורט) בקונטרס שאלת חכם בסוף הספר; כלי חמדה על התורה במדבר מסעי עמ' 286. עיין במאמרו המפורט שיש אחרונים הלומדים כך מדברי הרמב"ן הרמב"ם ומראשונים אחרים ודן בעניין.

מתנ"י הכל מעלין לאר"י וכו'. ולהלכה בזה"ז נמי פסקינן דיש בזה מצות ישוב אר"י, **והוא מצוה קיומית לא חיובית**. (הערות הגר"ש אלישיב, כתובות ק"י ע"ב)

חלק מאחרוני זמננו חלקו על דבריהם, שהרי אינה דומה הבחירה של האדם האם לעשות את המצוה עצמה לבין בחירתו לעמוד בתנאי קיום המצוה. קשה לתת לאדם את חופש הבחירה בקיום המצוה עצמה (ישוב ארץ ישראל), שהרי מצוה היא בפשיטות חיוב. מאידך אפשר להעניק לאדם בחירה האם יעמוד בתנאי הסף לקיום המצוה: האם לקנות בגד של ארבע כנפות בכדי להתחייב בציצית, האם לקנות בית כדי להתחייב במצות מזוזה או מעקה וכיו"ב. כך כותב המנחת אברהם (ח"א, מד עמוד שעג-שעד):

הנה בגוף הבעיה שעליה מוסבים דברי הקונטרס מעפר קומי, היינו האם מצות עליה לארץ היא חיובית או קיומית, והכונה בהגדרה הזאת של קיומית היא שאין זו מצוה שחייבים לקיימה אלא שאם קיימה עשה מצוה, **כל זה נראה לכאורה דבר והיפוכו, כי מצוה של תורה שנמנית בתרי"ג מצוות בפשטות היא לא דבר התלוי ברצונו של האדם שאם רוצה מקיימה ואם לא רוצה לא מקיימה, שהרי זה סותר את המושג מצוה**, דמצוה הוא צווי השי"ת ואיך י"ל שתלה את הקיום ברצונו של האדם? וקיימא לן מצוות לא ליהנות ניתנו ופרש"י בר"ה כ"ח ע"א אלא לעול על האדם לקיים רצון השם ואיזה עול הוא שברצונו יקיימם וברצונו יסור ממנה. ואין זה דומה למה ששנינו בציצית מנחות מ"א ע"א שאין זה מצוה חיובית [מצוות הציצית] אלא תלוי ברצונו, דהתם תלוי ברצונו ללבוש בגד של ד' כנפות והתורה לא חייבה ללבוש בגד עם ד' כנפות, אבל משלבש בגד של ד' כנפות הוא מחויב ועומד שיהיה בו ציצית ואינו תלוי כלל ברצונו, **שרק התנאי באיזה בגד יתחייב תלוי באדם אבל כשלבש הבגד שעליו דברה תורה אינו יכול להשמט מהמצוה, ולמה נאמר שיש מצוה של עליה לא"י אלא שזה תלוי אם רוצה לעשות המצוה או אינו רוצה לעשותה ולכאורה לא מצינו דומה לזה במנין המצוות.**

הרב אברהם שפירא חידד שמצוה קיומית 'קלאסית' שעליה דיברו הקדמונים היא מצוה שתנאי עשייתה תלויים באדם אך לא במצוה שכל כולה היא קיומית, כלומר אינה חובה אך אם יקיימה יחשב כמצוה עשה ויקבל שכר.⁸⁷ נשים לב שלאומרים שמצות ישוב הארץ היא 'קיומית' נוסף רובד חדש לסברת הקדמונים: לא רק 'קיומי' בתנאי הסף של המצוה אלא גם בעצם הרצון לקיימה.

⁸⁷ במנחת אברהם שם מביא הוכחות רבות לחיוב המוחלט של תרי"ג המצוות.

מצות הוידוי והתשובה

לרוב הראשונים התשובה היא אחת מתרי"ג המצוות,⁸⁸ ולכאורה מתקיימת גם אם חוזר בתשובה בליבו שהרי המקדש "על מנת שאני צדיק, אפילו רשע גמור - מקודשת, שמא הרהר תשובה **בדעתו**".⁸⁹ הוידוי לדבריהם הוא סעיף ממצוות התשובה או מצות עשה בפני עצמה.⁹⁰ אולם הרמב"ם (הלכות תשובה פ"א ה"א) סובר שעיקרה של המצוה הוא הוידוי:

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה **כשיעשה תשובה** וישוב מחטאו **חייב להתודות** לפני האל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו זה וידוי דברים, **וידוי זה מצות עשה**.

המנחת חינוך (מצוה שסד אות א) נושא ונותן בדברי הראשונים, שבעוד שמצוות התשובה היא לכאורה מצוה מחייבת, מצוות הוידוי יתכן ואינה אלא מצוה קיומית:

וידוי דזו אינה מצוה מחויבת, רק אינו מקיים העשה כמו ציצית אם אין לו ד' כנפות... אם נאמר דנתכפר בלא וידוי לא שייך לומר דעבר אעשה דוידוי רק לא קיים אבל לא ביטל דאינה מצוה מחויבת וזה פשוט. אך באמת זה אינו, **בודאי תשובה היא מצוה מחויבת** דהתורה צותה אם עבר עבירה דמחויב לעשות תשובה **וגם וידוי כמו תפילין ומצה** ודומיהם, אם כן אם לא עשה תשובה כהוגן עובר בכל רגע על מצוות עשה ואם מת בלא תשובה כמו שנפרעין ממנו על העבירה שלא אכל מצה הכא נמי נפרעין ממנו דהיה חייב בעשה דתשובה ולא עשה.

זאת ועוד, מחדש הרב יוסף באב"ד, שלפי הרמב"ם גם התשובה עצמה אינה מצוה מחייבת אלא כמצוות רבות שעשייתם נחשבת כמצוה אך אין האדם מחויב בעשייתן:

אך מדברי הרמב"ם... מבואר בדבריו דאין התשובה מצוות עשה... וגם נראה דלא שייך כלל לומר דלא קיים העשה, רק כיון דתשובה אינה מצוה כמ"ש, אם כן **מצות עשה זו הוי כהרבה מצות מהתרי"ג שכ' הרמב"ם בספר המצוות שאינה מצוה לעשות או שלא לעשות רק העשיה על תואר כך וכך נחשב מצוה**, כמו גירושין וטוען ונטען ודיני טומאת מת ושאר טומאות ע"ש דדיני המצוה אם יעשה כך יהיה כך הוי מצוה. הכא נמי דהתורה אמרה אם יעשה תשובה יהיה על תואר כך להתודות וכדומה לפרוט ובכך תשובתו מקובלת זה הוי מתרי"ג מצוות, **אבל**

⁸⁸ רמב"ן על התורה, דברים ל, יא; ספר העיקרים פרק כה; סמ"ג עשין טז; סמ"ק נג; חרדים עשין לד.
⁸⁹ בבלי קידושין מ"ט ע"ב.

⁹⁰ כלשונו של הסמ"ג עשין טז: "מצוות עשה שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה". עיין במנחת חינוך שסד, א.

אינו מבטל כלל שום מצוה אם אינו עושה תשובה או בעשה ולא התוודה לא שייך כלל לומר דביטל מצוות עשה או לא קיים... דכל זה אינה מצוה מחויבת רק דהתורה כתבה דתשובה אם ירצה לעשות יעשה על תואר כך וכך וזה הוי תשובה... ואם עשה תשובה ולא התוודה אין עליו עונש ביטול מצוות עשה, ואם עשה תשובה כדינו מ"מ אינו נחשב לקיום מצוות עשה שיהי לו שכר על זה כמו על מצוות עשה של תפלין וכדומה כי זה אינה מצוה כלל, רק כמו גירושין והדומה, שהתורה כתבה דיני המצוה אם ירצה שעונו יכופר יעשה תשובה על תואר כך וכך ואם לא ירצה אין מכופר ואשרי מי שעושה תשובה וסר עונו וחטאתו תכופר.

המנחת חינוך מחדש על פי הרמב"ם שמצוות התשובה כמצוות הגירושין, מצוות קיומיות הן. אין חובה לעשותן כמצוות הנחת התפלין, אלא שאם ירצה כפרה או לגרש אשתו - הרי הוא צריך לפעולות מסוימות, שנקראו 'מצוה'. יש לציין שבעוד שהרמב"ם לא הזכיר את מצוות התשובה בתרי"ג, מצוות הגירושין הוזכרה: "שצונו לגרש בשטר על כל פנים כשנרצה לגרש".⁹¹ אפשר שזוהי החוליה שבין ההגדרה הקדומה למצוה קיומית (ציצית, מעקה ומזוזה) שהבחירה בתנאי הסף של המצוה, לבין הגדרה של מצוה קיומית שבחירת האדם היא בעצם קיום המצוה עצמה.

כיבוד אב ואם

ה'ברכת שמואל'⁹² מחדש שיש שני סוגי כיבוד אב ואם: כיבוד שיש בו הנאה לאביו שזהו גוף העשה והוא מצוה חיובית (ושייך בו הכלל שעשה דוחה לא תעשה), וכיבוד בדבר שאין לאביו הנאה ממנו שנחשב כמצוה קיומית (ואין שייך בו עשה דוחה לא תעשה). הרב דוד פוברסקי (שעורי ר' דוד יבמות ו' ע"א, אות קמח) חולק על עיקר החלוקה:

אכן צ"ב בעיקר דבריו, היכן מצינו בקרא דכיבוד, שני אופני כיבוד, דנימא דאיכא שני מצוות נפרדות, מצוה חיובית, ומצוה קיומית, דהא כיון דעיקר מצוות כיבוד דקרא הא הוי מצוה חיובית, ומבטל עשה כשעובר עליו, הרי ממילא דאף כל שאר אופני כיבוד דנכלל בהך מצוה דכיבוד, הוי נמי מצוה חיובית, ומנלן דאיכא תרי דיני כיבוד.

⁹¹ ספר המצוות לרמב"ם, עשין רכב.
⁹² יבמות ג, אות ב.

מצוות נוספות

במאה האחרונה התרחב מאד הדיון בשאלה האם מצוה או חיוב כלשהו הוא קיומי או חיובי גם בנושאים ובמצוות בהם לא עסקו הדורות הקודמים: "לעולם בהם תעבודו"⁹³, נשים הפטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא ובכל זאת מקיימות אותן, האם נחשבות מבחינתם כמצוות קיומיות,⁹⁴ האם החיוב על האב ללמד את בנו אומנות, להשיאו אישה ולשוט במים הוא מצוה חיובית או קיומית,⁹⁵ לנכרי תשיך,⁹⁶ האם מצות משיחה של בשר מתנות כהנים הוא חיובי או קיומי,⁹⁷ מצות שיר של יום על הקרבן במקדש,⁹⁸ האם ברכת המזון נחשבת כקיומית או חיובית,⁹⁹ האם הדלקת נרות בחנוכה היא חיובית (וממילא אדם חייב לשכור או לקנות בית כדי לקיים את מצות ההדלקה) או קיומית,¹⁰⁰ האם מצוה

⁹³ אילת השחר יבמות כי ע"א, מנחת אברהם ח"א מד, מחלוקת ראשונים בעניין.
⁹⁴ דף על הדף חגיגה ט"ז ע"ב, קובץ שיעורים סוף קידושין. אתוון דאורייתא כלל יא תולה זאת בשאלה אם המצוה חיובית או שלילית, לדוגמה האם מצוה לשבת בסוכה או שאסור לאכול בחוץ וכיו"ב.
⁹⁵ דף על הדף גיטין מ' ע"א.

⁹⁶ ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצח: "לנכרי תשיך. והנה בא לנו הפירוש המקובל כי זה מצוה לא רשות והוא אמרם בספרי לנכרי תשיך זו מצות עשה ולאחיך לא תשיך זו מצות לא תעשה". מאידך בהקדמת הסמ"ג לאוין כותב: "וכן בחשבון העשה כתב לנכרי תשיך זו מצות עשה, וכן לנכרי תגוש, ואמת הוא כי בספרי מצא דבר זה, אבל תלמוד שלנו עיקר שסותר שאינו עשה לעניין הנכרי, שאומר בפרק איזהו נשך לא סגי דלאו הכי, אלא כך פירושו לנכרי אתה רשאי להלוות ברבית אבל לא לישראל, ולענין ישראל נחשב לאו הבא מכלל עשה עשה", וכן סוברים רוב הראשונים.
⁹⁷ דף על הדף זבחים צ"א ע"א.

⁹⁸ חשוקי חמד סוכה נ"ה ע"א: "כמה דרכים נאמרו לבאר מדוע אכן לא אומרים שיר של יום במנחה... המהר"ם אלשיך תירץ דבתמיד של בין הערבים, אין השיר מעכב את הקרבן כמו בתמיד של שחר... ולכן אומרים שיר של יום רק בשחרית בזמן החיוב. וראיתו מהסוגיא בראש השנה שביארו בני בבל את המשנה 'ונתקלקלו בשיר', שלא אמרו שירה כלל בבין הערביים משום ספק מה לשיר, וקשה הרי סתם משנה רבי מאיר היא, ור"מ סובר במסכת ערכין דהשיר מעכב את הקרבן, והיאך אפשר שיקריבו קרבן ללא שיר?! אלא ודאי שבבין הערבים אין חיוב לשיר והוא מצוה קיומית בלבד, עכ"ד. ומטין לכך דברי הפרישה בסופו וז"ל: ואפשר נמי לומר דאף שהיו אומרים אז השיר, מכל מקום לא היו מצווין על זה אלא מעצמן היו אומרים". עיין גם בחשוקי חמד על ערכין י"א ע"א.

⁹⁹ חשוקי חמד זבחים ד' ע"א: "אדם שסעד ארוחה משביעה בשבת קודש פרשת זכור, וסמוך לשקיעה נזכר שעדיין לא שמע פרשת זכור, ויש בבית הכנסת הסמוך קריאה עבור המאחרים, אלא שאם ילך לשמוע את הקריאה, יעבור זמן העיכול שלו, והוא יפסיד את ברכת המזון. וכעת הוא מסתפק את איזה מצוה יעדיף, את ברכת המזון או שמיעת קריאת פרשת זכור ששתיהן הן מצוות דאורייתא... הרי שמצוה חיובית קודמת למצוה שאינה חיובית, ואם כן אולי נוכיח מכאן שמצוות זכירת עמלק שהיא מצוה חיובית, קודמת לברכת המזון שאינה מצוה חיובית, שהרי אם לא יאכל לא יתחייב בברכת המזון... אלא שיש לדחות, דאולי ברכת המזון נחשבת למצוה חיובית, דדוקא מצוות מזוזה אינה מצוה חיובית, מפני שגם עכשיו יש לו אפשרות להפטר מהחיוב, על ידי שימכור את הבית, משא"כ בברכת המזון, אחר שאכל הוא מחוייב לברך, ואין לו דרך להפטר מהמצוה. ואולי הדבר תלוי במחלוקת הראשונים, לגבי ברכת המזון, האם מי שלא אכל יכול להוציא את מי שאכל, דיי"א שאינו יכול להוציא ככל ברכות הנהנין, שהרי אם לא יאכל לא יתחייב בברכה [שיטת הבה"ג ורש"י], ויי"א שאחרי שאכל ושבע, הוא מחוייב במצוה ואינו יכול להפטר ממנה, וממילא השני יכול לברך עבורו [תוס' ושולחן ערוך]... ואם כן לשיטת רש"י שברכת המזון היא מצוה קיומית, שאם לא יאכל לא יתחייב, עדיף לקיים מצוות זכור, ואילו לשיטת תוס' שברכת המזון היא מצוה חיובית, דלאחר שאכל אינו יכול להפטר ממנה, אין עדיפות למצות זכור".

¹⁰⁰ חשוקי חמד ראש השנה י"ח ע"ב. לדבריו זו מחלוקת הרב חיים קנייבסקי (קיומי) והרב אלישיב (חיובי).

חיובית להתקין עירוב בערים להתיר טלטול בשבת,¹⁰¹ האם חיוב תפילה לאחר זמנה הוא חיובי או קיומי,¹⁰² מצות שילוח הקן,¹⁰³ מצות תלמוד תורה,¹⁰⁴ החיוב בעבודת המידות,¹⁰⁵ מצות תשביתו בערב פסח,¹⁰⁶ הנחת תפילין כל היום¹⁰⁷ ועוד.

השאיפה לקיים את כל תרי"ג המצוות על פי האר"י

במקביל להתרחבות הדיון ב"מצוה קיומית" בהלכה, התפתח כיוון הפוך בתורת הנסתר: השאיפה והחיוב לקיים את כל תרי"ג המצוות, כולל המצוות הקיומיות, והדרישה לעמוד בתנאי המצוות הקיומיות השונות על מנת להשלים בגלגול זה את כל התרי"ג. כך מובא בהקדמת שער המצוות לרח"ו:

דע שכל נצוצי נשמות מכל נשמה ונשמה מחוייבת לקיים כל תרי"ג מצות, אם לא אותם שאין בידו יכולת לקיימם כמו מעשה הקרבנות כלם שאינם נוהגים אחר החרבן וכיוצא בהם, כמו מצות יבוס וחליצה או גט או פדיון בן בכור שדברים

¹⁰¹ שו"ת משנה הלכות ח, קמא, דן בעניין ומכריע: "בעירות גדולות שרבים צריכים לעירוב ורוצים בעירוב לכ"ע הוא מצוה לערב ומצוה חיובית, ולפי דעת הרמב"ם ז"ל בפ"א מהל' ברכות הוא כמצות מעקה ומזוזה שאין אדם חייב עכ"פ לעשותן שאם רוצה אדם לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב אבל אם יש לו בית חייב במזוזה ובמעקה בע"כ, והכ"נ לענין עירובין דכל שהוא דר יחידי אין צריך לערב, אבל אם הוא דר בעיר או חצר של רבים מצוה להדר אחר עירוב ולתקן".

¹⁰² שו"ת צמח יהודה חלק ג לד, ג: "ונראה... דיש שתי הגדרות במצות התפלה, מצוה חיובית ומצוה קיומית, היינו החובה היא להתפלל בזמנה ובשחרית היינו עד ד' שעות, ואפילו התאחר אדם במזיד עד שעה רביעית עדיין יש עליו מצוה חיובית להתפלל, אבל אח"כ לר' יהודה אין יותר חיוב מצוה להתפלל, אבל יש מצוה קיומית שאם התפלל עולה לה התפלה למצוה, אבל אם נאנס או טעה והתאחר רמו רבן חיוב מצוה עליו עדיין להתפלל, דרבנן דנו את החיוב בגדר תשלומין לתפלתו. נמצא שאחר ד' שעות יש שתי הגדרות למצות התפלה, גם מגדר מצוה קיומית וזו ישנה גם אם עבר במזיד ולא התפלל עדיין, אבל אינה חיובית".

¹⁰³ רבנו בחיי דברים כב, ז: "והחכמים ז"ל תקנו ברכה בכלן ולא תקנו בזו, לפי שאינה מצוה מחוייבת כמו שאר מצות, ואינו חייב לחזור אחריה במכוון אלא כשיזדמן לו, וזהו לשון "כי יקרה", ועוד שאינו חייב בשלוח אלא כשהוא רוצה ליקח הבנים". וכה"ג בר"ן בחידושי חולין קל"ט ע"א. לעומתם עיין בחוות יאיר סז שדן בעניין ופוסק ששילוח הקן מצוה חיובית ומחוייב לשלח את האם.

¹⁰⁴ בבלי נדרים ח' ע"א "דאי בעי פטר נפשיה בקרית שמע שחרית וערבית". אמנם הר"ן שם מחלק בין מצוה הכתובה במפורש לבין שאינה מפורשת בתורה, אך מראשונים רבים (רשב"א ועוד) משמע כפשוטו. וכן פוסק הרמ"א ביורה דעה רמו, א. לפי זה מצוה חיובית ללמוד לפחות מעט כל יום אך "והגית בו יומם ולילה" הוא מצוה קיומית: אינו חייב בה, אך יקבל שכר על הלימוד. עיין באור שמח, הלי' תלמוד תורה לרמב"ם פ"א ה"ב.

¹⁰⁵ כדברי ספר חרדים מצוות עשה א, יח: "להדמות אליו יתברך שנאמר והלכת בדרכיו ופירשו רז"ל מה הוא רחום אף אתה הוי רחום מה הוא חנון אף אתה חנון מה הוא חסיד אף אתה חסיד, ויתנהג האדם בכל עניינו במדות האמצעית ולא ילך אל אחד מהקצוות והוא הדרך הישרה והטובה נקראת דרך ה', היא שצוה עליה אברהם אבינו לבניו שנאמר אשר יצוה את בניו ושמרו דרך ה', ממנין תרי"ג". ויש לדון אם חיובי או קיומי.

¹⁰⁶ נסתפקו אחרונים אם חייב לקנות חמץ כדי להשבית. ועיין שו"ת מהרי"ק קעד, שו"ת מהרי"ק סימן קעד: "לא הקפידו תור' אלא שלא יהא לו חמץ ברשותו... כלומר בשיש לו חמץ צריך לשרפו וכשאינו לו אין לך בל יראה ובל ימצא גדול מזה".

¹⁰⁷ האם החיוב להניח תפילין כל היום הוא חיובי אלא שקשה לשמור על גוף נקי או קיומי, שאינו חייב אך מקבל שכר. באה"ל ד"ה 'מצוותן', שולחן ערוך אורח חיים לו.

אלו אינם ביד האדם, ואפילו ענין הגט אינו מחויב לגרש לאשתו אלא אם לא תמצא חן בעיניו מחמת שאינה הגונה במעשיה... **אבל כל השאר חייב אדם לקיימם ואפילו אותם שאינם חובה על האדם אלא בהזדמן כגון מצות שילוח הקן** שאינו מחויב לרדוף אחריה אלא כי יקרא קן צפור שהוא דרך מקרה... עכ"ז צריך האדם לחפש אחריהם ולעשותם. כי כל זמן שלא השלים התרי"ג מצות שהם כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידי נשמתו הנה נשמתו חסרה מן האיברים ונקרא בעל מום ועליו נאמר כל אשר בו מום לא יגש. **וזה נזכר ומפורש בספר התקונים תיקון ע' דקל"ב ע"א שאין לו תיקון עד שיחזור בגלגול וישלים כל התרי"ג מצות, וז"ל זכאה איהו מאן דשריא ליה בכל אבר ואבר דיליה למעבד ליה אתר דלישרי ביה ואמלכא ליה בכל אבר ואבר דלא יהא אבר פנוי מיניה דאם חסר חד דלא שריא עליה קב"ה בגין ההוא אבר אתחזר לעלמא בגלגולא עד דישתלים באברים דיליה כו'...**

גם יזהר לקיים כל תרי"ג מצות אע"פ שלא נתחייב בהם כדי שלא יצטרך לבא בגלגול לקיימם... ודע כי בהיותו מחפש ומקיים המצות שאינם נוהגות תדיר כמו מצות זרוע ולחיים כו' גורם אל השראת רה"ק אל האדם להשיג ידיעה וחכמה ובפרט ביום ההוא עצמו שקיים איזו מצוה מהם.

המקור לדרישת האר"י לקיים כל אחת ממצוות התרי"ג, כולל הקיומיות - שאין חובה לקיימן,¹⁰⁸ היא בתיקוני הזוהר המוזכר תוך כדי דבריו. אך נשים לב שלא נאמר שם במפורש שיש לקיים את כל התרי"ג מצוות אלא רק שיש להמליך את הקב"ה בכל אבר ואבר באדם, ואם השכינה אינה שורה באבר מסוים יתגלגל שוב עד שישלים אבריו. הקישור לתרי"ג מצוות נובע כנראה מהמספר הזהה של אברי האדם והמצוות (שערי קדושה לרח"ו, חלק א שער ג):

¹⁰⁸ לשון הרח"ו בשער הגלגולים הקדמה טז: "ודע, כי המצות שיכול האדם לקיימם, ובאה לידו איזו מצוה מהם, ולא קיימם, או אם היה יכולת בידו לעשותם ולא עשה, מוכרח הוא שיתגלגל עד שיקיימה. ואמנם המצות שאין יכולת באדם לקיימם אם לא כאשר השי"ת אנה לידו, כמו, בפדיון הבן, ויבוס, וחליצה, וגט, וכיוצא בזה. יש בזה חלוק, כי אם השי"ת אנה לידו אחת מהם ולא קיימה, דינו כדן הראשונים, שיתגלגל בהכרח לקיימה. אבל אם לא באה לידו, איננו מחוייב גלגול על מצות אלו, אבל יבא בסוד עבור באיזה אדם שבאו לידו, ויקיים אותם... ואמנם הבחי' השלישית, והם המצות שהוא מן הנמנע לקיימם בזמן הזה, כמו מצות הקרבנות וכיוצא בזה, והנה נתבאר שהאדם מוכרח לקיים כל התרי"ג מצות... אחר ביאת המשיח שיבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן, אז יתגלגלו בגלגול ממש כדי לקיימם... והנה יש חלוק בענין הנזכר והיא, כי מה שנתעצל מלקיים איזו מצוה שאינה חובה... אמנם היא מצוה שאינה מחוייב לרדוף אחריה, כמו שלוח הקן דכתיב ביה כי יקרא קן צפור וכו', או שלא היה לו בית וכו', ונמנע מלעשות מעקה וכיוצא באלו, כי לא נזדרז לחפש אחריהם ולקיימם, הנה האיש הזה מחוייב גלגול כנזכר, אבל מובטח הוא שלא יחטא בגלגול הזה. אבל אם באה לידו המצוה ונזדמנה לו, ולא רצה לקיימה, והנה הוא מחוייב גלגול, וכשיתגלגל איננו מובטח כמו הראשון שלא יחטא".

הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו להיותו בא לטהר ולהתקדש לקבל עליו עול מלכות שמים על אמתתה, **יכין עצמו בכל כחו ויזדרז לקיים כל תרי"ג מצוות, כי בקיומם יושלמו תרי"ג איברים וגיזים של נפשו השכלית...** כי אם תחסר ממנו מצוה אחת מן רמ"ח מצוות עשה עדיין הוא חסר אבר אחד מנפשו... מכלל כל איש אשר בו מוס לא יקרב. אך מי שקיימם ועבר על מצוה אחת משס"ה מצוות לא תעשה נקרא בעל מוס ממש, כי נתעוות הצינור והגיד הממשיך השפע באברים... ונמצא כי כל זמן שלא קיים תרי"ג מצוות נקרא צדיק שאינו גמור, כי לא על חנם התפלל משה רבינו ע"ה תפילות כמנין ואתחנין ליכנס בארץ אלא להשלים נפשו בקיום כל תרי"ג מצוות.

ובחלק א שער א:

כאשר יקיים האדם שס"ה מצוות לא תעשה בהמנעו מלעשותם... יש כח אל המזון הרוחני הנזכר בקיימו מצוות עשה להמשך דרך צינורות שהם שס"ה גידים של הנפש להחיות הרמ"ח איברים שלה, וכאשר יעבור על איזה עבירה מהם אז יסתם הצינור הפרטי ההוא המתייחס אל אותה העבירה על ידי הזוהמא של מזון הקליפה הנדבקת שם וכשיבש הצינור גם כן מתייבש האבר ההוא... ולכן צריך האדם לחפש בכל כחו לקיים כל תרי"ג מצוות, וכאשר יקיים איזה מצות עשה יכוין להסיר מהאבר הפרטי של נפשו המתייחס אל המצוה ההיא זוהמת הקליפה ההיא ואזי תחול עליו אבר המצוה הקדושה ההיא אחר הסתלק הזוהמא.

מקובלים אחרונים רבים מביאים דברים אלו בספריהם.¹⁰⁹ אמנם חלק מהחכמים¹¹⁰ הבינו שהחיוב אינו לקיים את המצוות הקיומיות אלא ללמוד את הלכותיהן על דרך "ונשלמה פרים שפתנו"¹¹¹ או שכל ישראל משלימין יחד את התרי"ג.¹¹²

¹⁰⁹ עיין גם בשער הגלגולים לרח"ו הקדמה יא, הקדמה טז; חסד לאברהם מעין ה נהר יט ונהר כא; שמן ששון על עץ חיים שער מט פרק ה; השלי"ה מסכת יומא - פרק דרך חיים תוכחת מוסר (לא), בהקדמה לתורה שבכתב - תורה שבכתב אור חדש (א), ובהגהות לספר במדבר דברים - כי תצא.
¹¹⁰ תניא קונטרס אחרון על כמה פרקים.

¹¹¹ הושע יד, ג; בבלי יומא פ"ו ע"ב.

¹¹² ספר חרדים פרק סא: "ודאי אין שלימות האדם אלא בתרי"ג מצוות שניתנו לו למשה בסיני רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצותו לא תעשה כמנין רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו של אדם. ואם תאמר הרי כמה מצוות חלויות בכוהנים ובמקדש ובמלך, איך כל יחיד יכול לקיים תרי"ג? יש לומר דישראל כלם נפש אחת דכתיב שבעים נפש, גם הם גוף אחד".

דברי סיכום

הגדרת מצוה כ'קיומית', שאינו חייב בה אך יקבל שכר בעשייתה, עברה שינויים במשך הדורות. עצם החילוק המסתבר בין מצוה המחייבת, למצוה שתנאי הסף שלה תלויים בבחירת האדם (ציצית, מעקב, מזוזה וכיו"ב) הופיע מפורשות רק בכתבי הרב שרירא גאון והרמב"ם. יתכן שרתיעת חכמים להשתמש מפורשות בחילוק זה נבע מהחשש לראיית מצוות התורה כהמלצות שאינן מחייבות, כגישת הנוצרים. החל מהמאה ה-12 למניינם מצאנו שימוש להגדרות אלו (מצוה קיומית וחייבית) בראשונים ואחרונים מעט יותר. החל מהמאה ה-19 ועד ימינו הגדרות אלו נכנסו בחוזקה לבתי המדרש והתרחבו: לחלק בין שיעור המינימום של המצוה שהוא חיובי לבין התוספת שנחשבת כ'קיומית' (תלמוד תורה, צדקה, תפילין כל היום), ולהגדרת מצוה 'קיומית' לא רק בתנאי קיום המצוה אלא גם לעשיית המצוות עצמן.

דברי הראשונים (כללי המצוות לרב יוסף ג'יקטיליא, רבי אלעזר אזכרי בהקדמה לספר חרדים) הדוחפים ומעודדים לקיים גם מצוות קיומיות, הפכו החל מהמאה ה-16 להיות צו של בעלי הנסתר. ככל שהחילוק בין מצוות חיוביות וקיומיות קנה שביתה בעולם התורה כך במקביל גדלה הדרישה מכל אחד לקיים גם את המצוות שאינו מחויב בהם אך מקבל עליהן שכר.